

๖๓. ความสำคัญผิดในธรรมทำให้เป็นเสียดสี

Misunderstanding States Make Unscrupulous

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network. 2015

ความสำคัญของบทความ

ภาวะอันถูกต้อง “สัมมัตตะ” และภาวะอันยอดเยี่ยม “อนุตตริยะ” นั้น ย่อมนับเป็นคุณสมบัติสำคัญในการเจริญภาวนาตามหลัก “มัชฌิมาปฏิปทา-อริยมรรคมีองค์ ๘-อริยสัจ ๔” นั่นคือ ความถูกต้องตามที่เป็นจริง และในเวลาเดียวกัน ก็ต้องประเสริฐยอดเยี่ยมด้วย สิ่งนี้เป็นเกณฑ์มาตรฐานที่ใช้วัดความสำเร็จในการปฏิบัติธรรมที่ใฝ่ในคุณธรรมโดยพื้นฐาน ไม่ประกอบด้วยวาระซ่อนเร้นที่แฝงด้วยผลประโยชน์อย่างมีเงื่อนไข ที่เรียกว่า “กิเลสตัณหา” ฉะนั้น ความเห็นที่ผิดพลาด ความนึกคิดที่วิปริต ที่เป็น “มิจฉามรรคแห่งนรชน” (มิจฉัตตะ ๑๐) จึงสำเร็จบรรลุถึงธรรมขั้นสูงแห่งสัพพบุรุษนั้น จึงเป็นไปได้ยากในมิติของ “สัมมามรรคแห่งอริยชน” (สัมมัตตะ ๑๐) ซึ่งจะมีความยั่งยืนมากกว่า และอยู่ในสुकตจินถึงโลกุตตรภูมิ นั่นคือ “พระอรหันต์” สำหรับข้อประพฤติปฏิบัติตาม “มัชฌิมาปฏิปทา-อริยมรรคมีองค์ ๘-อริยสัจ ๔” นั้น เป็นการละเว้นความชั่วทั้งปวง หมั่นเพียรทำกุศลความดี ย่อมมีกุศลวิบากทำให้จิตข้ามจาก (๑) *กามาวจรจิต* (๒) *รูปปาวจรจิต* (๓) *อรูปปาวจรจิต* แล้วไปสู่ (๔) *โลกุตตรจิต* ตามลำดับ ได้อย่างแน่นอน ความศรัทธาและฉันท์ด้วยความปลงใจเชื่ออย่างมีเหตุผลและขบคิดด้วยปัญญา ก็ย่อมไม่เป็น “ชนผู้หลงทิศ” ในระหว่างการก้าวอย่างบนเส้นทางสู่อริยมรรค ถึงแม้ “สมถนิमित” และ “วิปัสสนานิमित” ที่เกิดขึ้น จะเป็นสิ่งที่ดีไม่เคยเห็นมาก่อนในชีวิต ก็ไม่หลงทาง เข้าไปยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นความจริงแท้ เพราะพร่องไปที่จะเกิดปัญญาเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ ที่เรียกว่า “สัมมสณญาณ” ที่สัมปยุตต์ด้วย “นามรูปปริจเฉทญาณ” กับ “ปัจฉยปริคคญาณ” อันเป็นญาณในวิปัสสนาที่เกิดขึ้นถูกลำดับจาก “จตุตถฌาน-ฌานที่ ๔” (อุเบกขา-เอกกคตา) ถ้าไม่เกิดตามนี้ ก็อย่าได้วางใจว่า “มันใช่ทาง” และถึงแม้จะเกิดได้ตามนี้ ก็อย่าได้วางใจว่า “มันใช่ทาง” เพราะธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นอยู่ดับไป ไม่ใช่ตัวตนที่จะยึดมั่นไว้ว่าเป็นจริง (อภินิเวศ) ให้ถือมั่นศรัทธาไว้ใน “อนัตตตา-สุญญตา” คือ ความไม่ใช่ตัวตน ความว่างเปล่า เพราะฉะนั้น ความนึกคิดที่ปราศจากคุณชาติแห่งการปฏิบัติธรรมดังกล่าวข้างต้น ย่อมเป็นเครื่องรับประกัน “อวิชชา-ความไม่รู้” กับ “โมหะ-ความหลงใหล” เมื่อเจริญภาวนาถึง “วิปัสสนูปกิเลส ๑๐” เพราะมีปัญญาเห็นธรรมทั้งหลายตามที่เป็นจริง ย่อมรู้จักภาระของตนที่จะก้าวให้ถึงกระแสนิพพาน “สัจภาวะแห่งสันติบทซึ่งนิพพาน” การจะกลายเป็นผู้รับใช้สิ่งศักดิ์ทั้งหลาย คือ “ร่างทรง” ย่อมไม่เกิดขึ้นในปัจจุบันคดีนี้อย่างแน่นอน เพราะจิตปฏิสังขตด้วย “อริจิตต์” ได้แก่ “สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ” ฉะนั้น อันชื่อว่า “จิตประภัสสร” นั้น เป็นจิตที่ปราศจากนิเวศแห่งจตุตถฌานกุศลจิต เพราะประกอบด้วยความดีแห่งภาวนากรรมฐาน คือ มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ มีอุเบกขาแห่งจิตตสมาธิ จะคิดอะไร จะทำอะไร ย่อมไม่ผิดพลาดประกอบด้วย “มิจฉาทิฏฐิ” สิ่งนี้คือคุณชาติของพระอรหันต์.

บทความที่ ๖๓ ประจำปี ๒๕๕๘ – ความสำคัญผิดในธรรมทำให้เป็นเสียดิ

ตามแนวคิดเชิงปรัชญาในพระพุทธศาสนานั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศข้อประพฤติปฏิบัติด้วยสัมมาปฏิบัติอันยิ่ง ที่เรียกว่า “**มัชฌิมาปฏิปทา**” แปลว่า “**ทางสายกลางแห่งปัญญา**” ที่ปฏิเสธบรรดา “**ทิฐิ-มิจฉาทิฐิ-อวิชา-สัมโมหะ**” คือ ความเห็นถือผิด ความไม่รู้ ความหลงใหล โดยเฉพาะอย่าง “**ที่สุด ๒ อย่าง-อันตา ๒**” หมายถึง ข้อปฏิบัติหรือการดำเนินชีวิตที่เอียงสุด ผิดพลาดไปจากทางอันถูกต้อง คือ “**มัชฌิมาปฏิปทา-อริยมรรคมีองค์ ๘**” ได้แก่ (๑) “**กามสุขัลลิกานุโยค**” คือ การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขหมั่นเพียรพอกพูนกิเลส และ (๒) “**อัตตakilมถานุโยค**” คือ การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตนเอง การบีบคั้นทรมานตนให้เดือดร้อน นั่นคือ ใช้แต่แรงไม่ใช่ปัญญา รวมทั้ง ความเชื่อในลัทธินอกพระพุทธศาสนาทั้งหลาย อันเป็นธรรมปรักษ์ต่อความตรัสรู้ “**สัมโพธิ**” (อริยมรรค) ที่เรียกว่า “**ติดตายตะ**” แปลว่า “**แดนเกิดลัทธิ-หมุ่นมหรือประมวณแห่งลัทธิ**” ของเหล่าบรรดา ปริพาชก อัญญเดียรถีย์ ติตถิยะ เดียรถีย์ และ “**ติดตียปักกันตะ**” คือ ผู้ไปเข้ารีตเดียรถีย์ทั้งเป็นภิกษุกำลังนิยมมากในเครื่องรางของขลัง ซึ่งอุปสมบทอีกไม่ได้ เพราะเป็น “**วัตถุวิบัติ**” หมายถึง บุคคลหรือวัตถุซึ่งเป็นที่ตั้งแห่ง “**สังฆกรรม**” นั้นๆ ขาดคุณสมบัติ ทำให้ “**สังฆกรรม**” เสีย ใช้ไม่ได้ พระพุทธศาสนาของเราทั้งหลายนั้น เป็นศาสนาที่เน้นการพัฒนาวิวัฒน์ “**ปัญญาสามัญ**” ไปสู่ “**อธิปัญญา-ปัญญาญาณอันยิ่ง**” ที่เรียกว่า “**ภาวนามยปัญญา-ภาวนามยญาณ-อริยมรรค**” โดยปฏิเสธเรื่องฤทธิ์ปาฏิหาริย์ คือ “**อิทธิปาฏิหาริย์**” อันเป็นเครื่องหมายวิชาทางไสยศาสตร์ อันเป็นข้อต้องอาบัติปาราชิกสำหรับพระภิกษุ ถ้าเป็นปริพาชกเดียรถีย์เข้ามาบวชในพระศาสนา ก็เลิกราพฤติกรรมนั้นไป ไม่เหมาะสมที่จะรักษาหรือใช้วิชาเหล่านั้น ในขณะที่ครองสมณเพศในพระพุทธศาสนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเน้นสรรเสริญการแสดงฤทธิ์เป็นเยี่ยมในข้อที่ว่า “**อนุสาสนีปาฏิหาริย์**” พระพุทธองค์ทรงรังเกียจ “**อิทธิปาฏิหาริย์**” คือ แสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์ และ “**อาเทศนาปาฏิหาริย์**” คือ การทนายใจได้เป็นอัศจรรย์ ในฤทธิ์ทั้ง ๒ อย่าง นี้ ย่อมเป็นเหตุให้เกิดความประมาท และพอกพูนกิเลส นำจิตไปสู่อกุศลมูลได้แก่ “**โลภะ (ราคะ)-โทสะ-โมหะ**” ฉะนั้น ภาวะที่ชื่อว่า “**โลภะ**” เพราะอยากได้ อากาที่โลก ชื่อว่า “**ลูพภนา**” (กิริยาที่โลภ) จิตที่สัมปยุตด้วยโลภะ หรือบุคคลผู้ประกอบด้วยความโลภ ชื่อว่า “**ลูพภิตตะ**” ภาวะแห่งจิตที่สัมปยุตด้วยโลภะหรือแห่งบุคคลผู้ประกอบด้วยความโลภ ชื่อว่า “**ลูพภิตตะ**” (ความโลภ) ที่ชื่อว่า “**สาราคะ**” (ความกำหนัด) เพราะข่มกำหนัดนัก อากาแห่งความกำหนัดนัก ชื่อว่า “**สารัชชนา**” (กิริยาที่กำหนัดนัก) ภาวะแห่งจิตที่กำหนัดนัก ชื่อว่า “**สารัชชิตตะ**” (ความกำหนัด) ชื่อว่า “**อภิชณา**” ด้วยอรรถว่าเพ่งเล็งอยากได้ของเขา ส่วน “**โทสะ**” นั้น คือ ความขัดเคืองร้อนใจ คิดประทุษร้าย มีพยาบาทแค้น และ “**โมหะ**” นั้น คือ ความไม่รู้แห่งอวิชา อโยนิโสมนสิการ ไม่ประกอบด้วยปัญญาจึงหลง กล่าวสรุป จิตถูกกิเลสคลุมด้วย “**อวิชา-ทิฐิ**” อันเป็นญาณในธรรมอันตรงต่อสมมติและปัญญา ดังเช่น คำต่อไปนี้ เป็น “**สภาวะ**” หรือ “**ธรรม**” (สภาวะธรรม) ที่เป็นปรักษ์กับกัณนิพพาน (พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้า ๒๒ - ๒๔ FILE 76)

- (๑) “อัญญาณ” (ความไม่รู้) เพราะปฏิบัติภัยต่อญาณ
- (๒) “อทัตสนะ” (ความไม่เห็น) เพราะปฏิบัติภัยต่อความเห็น
- (๓) “อนภิสมัย” (ความไม่ตรัสรู้) เพราะเป็นสภาพเผชิญหน้าก็ไม่ตรัสรู้ตามธรรมดาได้ คือ ย่อมไม่ถึงโดยชอบ
- (๔) “อนุโพธะ” (ตรัสรู้โดยสมควร) เพราะย่อมตรัสรู้ธรรมโดยสมควร
- (๕) “อนนุโพธะ” (การไม่ตรัสรู้ธรรมโดยสมควร) เพราะความที่อนนุโพธะนั้นเป็นปฏิบัติภัยต่ออนุโพธะนั้น
- (๖) “อธัมโพธะ” (ไม่รู้ตามเป็นจริง) เพราะไม่ประกอบด้วยสภาวะทั้งหลายที่มีความไม่เที่ยง เป็นต้น แล้วตรัสรู้
- (๗) “อธัมโพธะ” เพราะไม่สงบและไม่ชอบ
- (๘) “อปปฎิวะระ” (ไม่แทงตลอด) เพราะย่อมไม่แทงตลอดธรรม คือ อริยสัจ ๔
- (๙) “อสังคาหณา” (ไม่ถือเอาให้ถูกต้อง) เพราะย่อมไม่ถือเอาพร้อมแม้ธรรมหนึ่งในธรรมมีรูป เป็นต้น โดยสามัญลักษณะมีความไม่เที่ยง เป็นต้น
- (๑๐) “อปริโยคาหณา” (ไม่หยั่งลงโดยรอบคอบ) เพราะย่อมไม่หยั่งลงสู่ธรรมนั้น
- (๑๑) “อสมเปกขณา” (ความไม่พินิจ) เพราะย่อมไม่เพ่งโดยสม่ำเสมอ
- (๑๒) “อปัจจเวกขณา” (ความไม่พิจารณา) เพราะย่อมไม่เพ่งเฉพาะสภาวะแห่งธรรมทั้งหลาย
- (๑๓) “อปัจจัจจกัมมะ” (การไม่ทำให้ประจักษ์) เพราะกรรมแม้ข้อหนึ่งก็ไม่ประจักษ์แก่สภาวะนี้ในบรรดากุศลกรรมและอกุศลกรรมทั้งหลายด้วยความเป็นไปโดยวิปริตบ้างด้วยไม่มีการกำหนดโดยสภาวะบ้าง อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า การทำให้ประจักษ์แก่กรรมใดๆ เองมิได้มี เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า “อปัจจัจจกัมมะ”
- (๑๔) “ทุมเมฆณะ” (ความทรมานปัญญา) เพราะเมื่อโมหะนี้ยังไม่เกิดขึ้นจิตสันดานใด พึงเป็นจิตบริสุทธิ์ คือ สะอาดผ่องแผ้ว จิตสันดานอันบริสุทธิ์นั้น อันโมหะนี้ประทุษร้ายแล้ว
- (๑๕) “พาลยะ” (ความโง่เขลา) เพราะเป็นภาวะของพวกคนพาล
- (๑๖) “โมหะ” (ความหลง) เพราะ ย่อมหลง
- (๑๗) “บโมหะ” (ความลุ่มหลง) เพราะเป็นโมหะมีกำลังแรง
- (๑๘) “ธัมโมหะ” (หลงใหล) เพราะย่อมหลงโดยรอบ
- (๑๙) “อวิชา” เพราะไม่ใช่วิชา เพราะเป็นปฏิบัติภัยต่อวิชา
- (๒๐) “โอมะ” เพราะเป็นดุจกระแสน้ำไหลากท่วมใจสัตว์ มี ๔ คือ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชา
- (๒๑) “โยคะ” เพราะ ประกอบผูกสัตว์ไว้ในภพ มี ๔ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชา
- (๒๒) “คันถะ” เพราะร้อยรัดมัดใจสัตว์ให้ติดอยู่ คือ อภิชฌา พยาบาท สีสัพพตปรามาส อิทังสัจจาภินิเวส
- (๒๓) “อนุสัย” เพราะย่อมนอนเนื่องในพื้นจิตตสันดานโดยมีกำลัง
- (๑๔) “ปริยฎฐาน” เพราะย่อมก่กรรม คือ ครอบงำจิต
- (๒๕) “ลังคี” (ลุ่ม) เพราะย่อมไม่อาจเพื่อไปมุ่งหน้าเฉพาะต่อประโยชน์ ย่อมติดโดยแท้ เพราะไม่มีการถือเอาประโยชน์ได้ คือ ย่อมไปลำบาก อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า “ลังคี” เพราะถอนขึ้นได้ยาก เหมือนอย่างว่า ลุ่มกล่าวคือกลอนเหล็กใหญ่เป็นของถอนขึ้นโดยยาก ฉะนั้นโคอวิชาเห็นก็ฉนั้นนั่น เป็นราวกะ ลุ่ม เพราะฉะนั้น “อวิชา” นั้น จึงชื่อว่า “ลังคี” (ลุ่ม)

ว่าด้วย อกุศลเหตุ ๓

(พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 384-386 FILE 76)

(๑) “โลภะ” มีคำไวพจน์หรือคำนิยาม ดังนี้

ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ความคล้อยตามอารมณ์ ความยินดี ความเพติดเพลิน ความกำหนัดด้วยอำนาจความเพติดเพลิน ความกำหนัดนักแห่งจิต ความอยาก ความสยบ ความหมกมุ่น ความใคร่ ความรักใคร่ ความข้อย่อย ความจมอยู่ ธรรมชาติผู้คร่ำไป ธรรมชาติผู้หลอกลวง ธรรมชาติผู้ยังสัตว์ให้เกิด ธรรมชาติผู้ยังสัตว์ให้เกิดพร้อม ธรรมชาติอันร้อยรัด ธรรมชาติอันมีข้าย ธรรมชาติอันกำซาบใจ ธรรมชาติอันชานไป ธรรมชาติเหมือนเส้นด้าย ธรรมชาติอันแผ่ไป ธรรมชาติผู้ประมวณมา ธรรมชาติเป็นเพื่อนสองปณิธาน ธรรมชาติผู้นำไปสู่ภพ ตัณหาเหมือนป่า ตัณหาเหมือนดง ความเกี่ยวข้อง ความเยื่อใย ความห่วงใย ความผูกพัน การหวัง กิริยาที่หวัง ความหวัง ความหวังรูป ความหวังเสียง ความหวังกลิ่น ความหวังรส ความหวังโภกฐัพพะ ความหวังลาภ ความหวังทรัพย์ ความหวังบุตร ความหวังชีวิต ธรรมชาติผู้กระชิบ ธรรมชาติผู้กระชิบทั่ว ธรรมชาติผู้กระชิบยิ่ง การกระชิบ กิริยาที่กระชิบ ความกระชิบ การละโมภ กิริยาที่ละโมภ ความละโมภ ธรรมชาติเป็นเหตุชมชานไป ความใคร่ในอารมณ์ดี ๆ ความกำหนัดในฐานะอันไม่ควร ความโลภเกินขนาด ความติดใจ กิริยาที่ติดใจ ความปรารถนา ความกระหึ่มใจ ความปรารถนานัก กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ตัณหาในรูปภพ ตัณหาในอรูปรภพ ตัณหาในนิโรธ [คือราคะที่สทรคต ด้วยอุจเฉททิฏฐิ] รูปตัณหา สัตถตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โภกฐัพพตัณหา รัสมตัณหา โอชะ โยคะ คันถะ อุปาทาน อวารณ นีวรณ เครื่องปิดบัง เครื่องผูก อุปกิเลส อนุสัย ปริยภูฐาน ตัณหาเหมือนเถาวัลย์ ความปรารถนา วัตถุมีอย่างต่างๆ รากเหง้าแห่งทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ แดนเกิดแห่งทุกข์ บ่วงแห่งมาร เบ็ดแห่งมาร แดนแห่งมาร ตัณหาเหมือนแม่น้ำ ตัณหาเหมือนข้าย ตัณหาเหมือนเชือกผูก ตัณหาเหมือนสมุทร อภิขณา อกุศลมูลคือ โลภะ อันใด นี้เรียกว่า “โลภะ”

(๒) “โทสะ” มีคำไวพจน์หรือคำนิยาม ดังนี้

(๑) อาฆาตข้อมเกิดขึ้นได้ด้วยคิดว่า ผู้นี้ได้กระทำความเสื่อมเสียแก่เรา (๒) อาฆาตข้อมเกิดขึ้นได้ด้วยคิดว่า ผู้นี้กำลังทำความเสื่อมเสียแก่เรา (๓) อาฆาตข้อมเกิดขึ้นได้ด้วยคิดว่า ผู้นี้จักทำความเสื่อมเสียแก่เรา (๔) อาฆาตข้อมเกิดขึ้นได้ด้วยคิดว่า ผู้นี้ได้ทำความเสื่อมเสียแก่คนที่รักชอบพอของเรา กำลังทำความเสื่อมเสียแก่คนที่รักชอบพอของเรา จักทำความเสื่อมเสียแก่คนที่รักชอบพอของเรา (๕) อาฆาตข้อมเกิดขึ้นได้ด้วยคิดว่า ผู้นี้ได้ทำความเจริญแต่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา กำลังทำความเจริญแต่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา จักทำความเจริญแต่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา หรือ (๖) อาฆาตข้อมเกิดขึ้นได้ในฐานะอันใหม่เหตุ จิตอาฆาต ความขัดเคือง ความกระทบกระทั่ง ความแค้น ความเคือง ความขุ่นเคือง ความพลุ่งพล่าน โทสะ ความคิดประทุษร้าย ความมุ่งคิด ประทุษร้าย ความขุ่นจิต ธรรมชาติที่ประทุษร้ายใจ โกรธ กิริยาที่โกรธ ความโกรธมีลักษณะเช่นว่านี้ อัน

ใด [และ] การคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ความคิดประทุษร้าย การคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ความคิดปองร้าย ความโกรธ ความแค้น ความคูร้าย ความปากร้าย ความไม่เข้มแข็งแห่งจิต นี้เรียกว่า “โทสะ”

(๓) “โมหะ” มีคำไวพจน์หรือคำนิยาม ดังนี้

ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ ความไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วนอดีต ความไม่รู้ในส่วนอนาคต ความไม่รู้ทั้งในส่วนอดีตและส่วนอนาคต ความไม่รู้ในปฏิจกสมุปบาทธรรมว่า เพราะธรรมนี้เป็นปัจจัย ธรรมนี้จึงเกิดขึ้น ความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่ตรัสรู้ ความไม่รู้โดยสมควร ความไม่รู้ตามเป็นจริง ความไม่แทงตลอด ความไม่ถือเอาโดยถูกต้อง ความไม่หยั่งลงโดยรอบคอบ ความไม่พินิจ ความไม่พิจารณา การไม่กระทำให้ประจักษ์ ความทรมานปัญญา ความโง่เขลา ความไม่รู้ชัด ความหลง ความลุ่มหลง ความหลงใหล อวิชา โอฆะคือ อวิชา โยคะคืออวิชา อนุสัยคืออวิชา ปริยฐานคืออวิชา ลิมคืออวิชา อกุศลมูล คือ โมหะ มีลักษณะเช่นว่านี้ อันใด นี้เรียกว่า “โมหะ”

เพราะฉะนั้น รากเหง้าแห่งความชั่วทั้ง ๓ ประการ นี้ ถ้าเกาะกินกลุ่มร่วมจิตใจใคร บุคคลนั้นจะเป็นคนโง่เง่า ทันทิ และยังสามารถระบอบถึงคนใกล้เคียงได้อีกด้วย จะมีอาการมาตรฐานแห่งอกุศลธรรม คือ “ความโลภ-ความโกรธ-ความหลง” ซึ่งต้องการธรรมที่เป็นปฏิปักษ์มาควบคุมด้วยกุศลธรรม คือ “จาคะ-เมตตา-ปัญญา” ดังนี้

(๑) “โลภะ” ความละโมภ ย่อมระงับด้วย “ทาน-จาคะ”

(๒) “โทสะ” ความคิดประทุษร้าย ย่อมระงับด้วย “เมตตา-กรุณา”

(๓) “โมหะ” ความลุ่มหลง ย่อมระงับด้วย “ปัญญา-ญาณ”

แต่ในทางปฏิบัติธรรมนั้น ผู้บำเพ็ญเพียรภาวนาต้องเจริญธรรมด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” โดยจำแนกออกตาม “ไตรสิกขา” ซึ่งต้องสอดคล้องกับแนวคิดแนวปฏิบัติอันเป็นอริยะของ “มัชฌิมาปฏิปทา” ได้แก่

(๑) อธิปัญญาสิกขา = สัมมาทิฐิ-สัมมาสังกัปปะ นั่นคือ เริ่มด้วยปัญญา

(๒) อธิศีลสิกขา = สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ นั่นคือ ดำเนินด้วยปัญญา

(๓) อธิจิตตสิกขา = สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ นั่นคือ นำไปสู่ปัญญาอันยิ่ง

สำหรับปัญญาอันยิ่งนั้น หมายถึง “อริยปัญญา-อริยญาณ-อริยมรรค” อันเป็นความรู้รอบที่ประเสริฐ คือ “อริยมรรคมีองค์ ๘-อริยมรรค ๔-อริยสัจ ๔” ทำให้ “อัมชปุณฺชน” (ผู้ไม่รู้) กลายเป็น “กัลยาณปุณฺชน” (สัตบุรุษผู้รู้ผู้ทรงศีล) และเป็น “อริยชนแห่งอารยธรรมที่ตีวิไลซ์” ที่เรียกว่า “อริยบุคคล ๔ แห่งอริยมรรค” ได้แก่ “โสดาปัตติมรรค-สกทาคามีมรรค-อนาคามีมรรค-อรหัตตมรรค” ดังนี้

- (๑) “โสดาปัตติมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพานที่แรก มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระโสดาบัน เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ ได้แก่ “สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลพตปรามาส” และยอมกำจัด “กิเลสที่ค้างอยู่ร่วมกันกับทิฏฐิ” (สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลพตปรามาส-ทิฏฐานุสัย-วิจิกิจฉานุสัย) ได้
- (๒) “สกทาคามิมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระสกทาคามี เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อต้น ได้แก่ “สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลพตปรามาส” กับทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง และยอมกำจัด “กิเลสหายบาย” (กามราคสังโยชน์-ปฏิฆสังโยชน์อย่างหายบาย-กามราคานุสัย-ปฏิฆานุสัยอย่างหายบาย) ได้
- (๓) “อนาคามิมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระอนาคามี เป็นเหตุละสังโยชน์เบื้องต้นได้ทั้ง ๕ ได้แก่ “สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลพตปรามาส-กามราคะ-ปฏิฆะ” และยอมกำจัด “กิเลสละเอียด” (กามราคสังโยชน์-ปฏิฆสังโยชน์อย่างละเอียด-กามราคานุสัย-ปฏิฆานุสัยอย่างละเอียด) ได้
- (๔) “อรหัตตมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระอรหันต์ เป็นเหตุละสังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐ ได้แก่ “สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลพตปรามาส-กามราคะ-ปฏิฆะ-รูปราคะ-อรูปราคะ-มานะ-อุททัจจะ-อวิชชา” และยอมกำจัด “กิเลสทั้งหลาย” (รูปราคะ-อรูปราคะ-มานะ-อุททัจจะ-อวิชชา-มานานุสัย-ภวราคานุสัย-อวิชชานุสัย) ได้หมด

และด้วยสามารถแห่งปัญญาในการตัดอาสวะขาด เพราะความบริสุทธิ์แห่งสมาธิอันเป็นเหตุไม่ฟุ้งซ่าน เป็น “อานันตริกสมาธิญาณ” หมายถึง สมาธิอันไม่มีระหว่างคือไม่มีอะไรคั่น เพราะอรรถว่า ให้เกิดผลตามมาทันที ได้แก่ “มรรคสมาธิ” ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็จะเกิด “มรรคญาณ” คือ ปัญญาที่กำจัดอาสวะ ตามติดต่อมา ในทันที และยังทำให้สำเร็จบรรลุดวงถึง “อริยมผล ๔-สามัญญผล ๔” หมายถึง ผลที่เกิดสืบเนื่องจากการละกิเลสได้ด้วยมรรค ธรรมารมณอันพระอริยะพึงเสวย ที่เป็นผลเกิดเองในเมื่อกิเลสสิ้นไปด้วยอำนาจมรรค นั้นๆ ที่เรียกว่า “สัมมาญาณ” ดังนี้

- (๑) “โสดาปัตติผล” คือ ผลแห่งการเข้าถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพาน ผลอันพระโสดาบันพึงเสวย
- (๒) “สกทาคามิผล” คือ ผลอันพระสกทาคามีพึงเสวย
- (๓) “อนาคามิผล” คือ ผลอันพระอนาคามีพึงเสวย
- (๔) “อรหัตตผล” คือ ผลคือความเป็นพระอรหันต์ ผลอันพระอรหันต์พึงเสวย

เพราะฉะนั้น “อริยบุคคล ๔” จึงหมายถึง บุคคลที่ประเสริฐด้วยอริยมรรคและอริยมผล ได้แก่ (๑) พระโสดาบัน (๒) พระสกทาคามี (๓) พระอนาคามี (๔) พระอรหันต์ ตามลำดับ และลำดับอันเป็นปรมัตถประโยชน์ คือ “พระอรหัตตผลวิมุตติ” ที่เรียกว่า “สัมมาวิมุตติ” คือ หลุดพ้นชอบ ชื่อว่า “อเสขธรรม” หรือ “วิมุตตานุกตรियะ” คือ ความหลุดพ้นอันเชื่อมจากกิเลสและกองทุกข์ นั่นคือ “นิพพาน ๒” ดังนี้

(๑) “**สอุปาทิเสสนิพพาน**” นิพพานยังมีอุปาทิเหลือ ดับกิเลสแต่ยังมีเบญจขันธ์เหลือ คือ นิพพานของ พระอรหันต์ผู้ยังมีชีวิตอยู่ อันเป็นนิพพานในแง่ที่เป็นภาวะดับกิเลส คือ “**โลกะ-โทสะ-โมหะ**” ที่เรียกว่า “**สอุปาทิเสสนุคคล**” หมายถึง บุคคลผู้ยังมีเชือกกิเลสเหลืออยู่ ผู้ยังไม่สิ้นอุปาทาน ได้แก่ “**พระเสขะ**” คือ พระอริยบุคคลทั้งหมด ที่ยังต้องเจริญไตรสิกขาอีก ยกเว้น “**พระอรหันต์**”

(๒) “**อนุปาทิเสสนิพพาน-การดับขันธปรินิพพาน**” หมายถึง นิพพานไม่มีอุปาทิเหลือ ดับกิเลสไม่มีเบญจขันธ์เหลือ คือ สิ้นทั้งกิเลสและชีวิต หมายถึง “**พระอรหันต์สิ้นชีวิต**” เรียกว่า “**อนุปาทิเสสนุคคล-พระอเสขะ**” หรือ “**ชีวิตสมลีสี**” [ชี-วิต-สะ-มะ-ลี-ลี] คือ บุคคลผู้ไม่มีเชือกกิเลสเหลือ ผู้หมดอุปาทานสิ้นเชิง ได้แก่ “**พระอรหันต์**” ผู้บรรลุถึง “**อริยสังฆภาวะแห่งสันติบทในนิพพานธาตุหรืออมตธาตุ**” อย่างเช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จดับขันธปรินิพพาน หลังจากพระมหาบุรุษทรงเลื้อกเป็นที่บำเพ็ญเพียร ในตำบลอรุเวลา แคว้นมคธ ได้ประทับอยู่ ณ ที่นี้นานถึง ๖ ปี ทรงปฏิเสศ “**ที่สุด ๒ อย่าง**” หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ผิดพลาดไม่อาจนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ (๑) “**กามสุขัลลิกานุโยค**” คือ การประกอบตนให้พัวพันด้วยความสุขในกามทั้งหลาย พระพุทธองค์จึงเจริญด้วย “**เนกขัมมวิตกภาวนา**” ด้วยการเสด็จออกบรรพชาหรือออกบวช หลังจากทอดพระเนตรเห็น “**นิमित ๔**” คือ เทวทูตของยมเทพทั้ง ๓ ที่เป็นสื่อแจ้งข่าวของมฤตยู สัญญาณที่เตือนให้ระลึกถึงคดิธรรมคาของชีวิต มิให้มีความประมาท เป็นเหตุให้พระพุทธองค์ตอนเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ผู้โคตม มีพระมหากุศลเจตนาเสด็จออกบรรพชาในตอนนั้น ได้แก่ “**คนแก่-คนเจ็บ-คนตาย**” คือ “**เทวทูต ๓**” และรวม “**สมณะ**” อีกนิमितหนึ่ง และ (๒) “**อตถกิลมถานุโยค**” คือ การประกอบความเหน็ดเหนื่อยแก่ตนเปล่า หรือการทรมานตนให้ลำบากเปล่า พระพุทธองค์ทรงตัดสินใจเลื้อกทดลองบำเพ็ญเพียรทำ “**ทุกรกิริยา**” เสร็จแล้ว ทรงพิจารณาไตร่ตรองด้วยโยนิโสมนสิการว่า ไม่สมเหตุผลที่จะสามารถบรรลุอริยมรรคได้จริง พระพุทธองค์ทางอุปมา กับ “**ท่อนฟืนเปียกกับแห้ง**” ในการกำจัดราคะ และเปลี่ยนมาทรงดำเนินใน “**มัชฌิมาปฏิปทา**” โดยยึดหลัก “**อริยมรรคมีองค์ ๘-อริยอัฏฐังคิกมรรค**” โดยเจริญด้วย “**สัมมาทิฏฐิ ๕**” คือ ความเห็นชอบที่เป็นทั้ง “**โลกิยสัมมาทิฏฐิ-และ-โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ**” ได้แก่

๑) “**วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ**” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “**ย่อมรู้มิจจาทิฏฐิว่าเป็นมิจจาทิฏฐิ**”

(๒) “**กัมมัสสกตาสัมมาทิฏฐิ**” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “**ทานที่ให้แล้วมีผล**”

(๓) “**มัคคสัมมาทิฏฐิ**” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “**ภิกษุทั้งหลาย สัมมาสังกัปปะ ย่อมเหมาะสำหรับผู้มีสัมมาทิฏฐิ**”

(๔) “**ผลสัมมาทิฏฐิ**” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “**ภิกษุทั้งหลาย สัมมาสังกัปปะ ย่อมเหมาะสำหรับผู้มีสัมมาทิฏฐิ**”

(๕) “**ปัจเจกเวกขณสัมมาทิฏฐิ**” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “**สัมมาญาณะ ย่อมพอเหมาะ**”

จนกระทั่งพระพุทธองค์ได้ปฏิญาณตนว่าตรัสรู้ “อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ” แปลว่า “ปัญญาหยั่งรู้ตรัสรู้เองโดยชอบอันยอดเยี่ยม” หลังจากพระพุทธองค์ได้เจริญ “ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฐ์ ๓” (“ญาณ ๓ = สัจญาณ-กิจญาณ-กตญาณ” ปริวัฏฐ์รอบใน “กิจในอริยสัจจ์ ๔ = ปริญา-ปหานะ-สัจฉิกิริยา-ภาวนา” จำนวน ๓ รอบ เรียกว่า “มโหการ ๑๒” หรือ “ปัจจบวณญาณ” อันเป็นญาณทัสสนะ ๑๕ ประการ = ปัญญาจักขุ) ภายใต้อบรมพระศรีเมหาโพธิ์ ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ณ สถานที่แห่งนี้ ในตำบลอุรุเวลา ในขณะที่เดียวกัน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงได้ “อสาวิกขยญาณ” ในยามสุดท้ายแห่งราตรี วันตรัสรู้ ตัวอย่างในยุคร่วมสมัย ได้แก่ “หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต” (๒๔๑๓-๒๔๕๒) วัดป่าสุทธาวาส อ.เมือง จ.สกลนคร “หลวงพ่อพุทธ ฐานิโย” ที่ละสังขารในอาการนั่งสมาธิ ตอนเวลาประมาณตี ๔ นาฬิกา ที่กุฏิของท่าน ด้วยอาการที่สงบ ที่วัดป่าศาลวัน อ.เมือง จ. นครราชสีมา หรือ “หลวงปู่ทา จารุธัมโม” ดับขันธปรินิพพาน ที่กุฏิของท่าน ด้วยอาการสงบ ที่วัดถ้ำซบมีด อ.ป่าซาง จ. นครราชสีมา

แต่อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า ในการกำจัด “อกุศลมูล ๓: โสกะ-โทสะ-โมหะ” ใต้นั้น ต้องก้าวถึงขั้นความตรัสรู้หรืออริยสัจธรรมเป็น “พระอรหันต์-สุอุปาทิเสสนิพพาน” ซึ่งผู้ที่สำเร็จบรรลุใต้นั้น ต้องได้ชื่อว่า “ภาวิตัตต์” มีความสมบูรณ์พร้อมด้วย “ภาวนา ๔: กายภาวนา-สีลภาวนา-จิตตภาวนา-ปัญญาภาวนา” ที่ประกอบด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” ที่เรียกว่า “มคคสมังคี” เพราะฉะนั้น ผู้ที่จะเจริญบำเพ็ญเพียรภาวนา ควรศึกษาแนวทางการคิดและข้อประพฤติปฏิบัติ ที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาให้ถ่องแท้ ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องไปค้นคิดสร้างขึ้นมาใหม่ เพราะมีพระอรหันต์ได้สรุปเรียบเรียงไว้ดีแล้วในพระไตรปิฎก ซึ่งได้สังคายนามาแล้วรวมระยะเวลาประมาณ ๒,๖๐๐ ปี ที่ผ่านมา เมื่อศึกษาพระไตรปิฎกได้แตกฉานดีแล้วค่อยลงมือปฏิบัติภาวนาอย่างจริงจัง ธรรมชาติของสังคมไทยไม่นิยมศึกษาค้นคว้าคัมภีร์หรือตำรากันชอบฟังคนอื่นเล่าให้ฟัง แล้วก็ถ่ายทอดความรู้นั้นไปอย่างผิดๆ ถูกๆ รวมความคิดของตนผสมเข้าไปด้วยเลย ทำให้ต้นฉบับผิดเพี้ยนวิปริตไปจากความเป็นจริง เพราะขาดลักษณะเป็นผู้คงแก่เรียน “พาหุสัจจะ” จะบอกว่า เป็นพวกขาดทักษะในการต่อยอดองค์ความรู้ก็ไม่ผิด แม้ในระดับมหาวิทยาลัยไทยทั้งหลาย ก็ชอบให้ผู้สอนไปค้นคว้าแล้วมาบรรยายตามทัศนคติความเชื่อของตน คือ “พวกครูร่างทรง” คิดเองไม่เป็น ไม่มีงานวิจัย หนังสือ บทความ ของตนตีพิมพ์ในสาขานั้น อันเป็นอารยธรรมของสังคมศิวิไลซ์เขาปฏิบัติกัน ซึ่งเป็นเรื่องน่าอับอาย แล้วบอกตนเองเป็น “ครูผู้สอน” ความไม่มีนิสัยชอบรู้เรียนค้นคว้า ที่เกิดจากพื้นฐานของครอบครัว ที่เป็นสังคมเกษตร ยังเป็นการยากที่จะผลักดันตนเองขึ้นเป็น “ผู้รู้” คือ รู้ทั้งทางโลกและทางธรรมอย่างแท้จริง ที่พัฒนาตนให้ก้าวสู่ “ความเป็นปราชญ์ทางโลก” (นักวิชาการดีๆ) หรือ “ความเป็นปราชญ์แห่งมุณี” (พระดีๆ) ฉะนั้น “ความเป็นผู้รู้-พหุสูต” (Scholar) เป็นเอกลักษณ์สำคัญของ “ความเป็นชาวพุทธ” เพราะพระพุทธศาสนาเป็น “ศาสนาแห่งการเรียนรู้” (Learning Religion) ถ้าเป็นสังคมก็ควรเรียกว่า “สังคมพุทธอุดมปัญญา” (Knowledge-Based Society) ซึ่งสังคมโลกปัจจุบัน กำลังพยายามวิวัฒน์พัฒนาไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ใน “ยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร-สารสนเทศ” (The Ages of Information Society) แห่งศตวรรษที่

๒๑ นี้ เพื่อแข่งขันกับประเทศอื่นๆ มนุษย์เริ่มนำ “ข้อมูลข่าวสาร” (Information) มาใช้เป็นอาวุธเชิงยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศ “ปัญญาความรอบรู้คือทรัพย์สินทางปัญญา” มันถูกตีค่าสูงกว่าผลิตผลทางการเกษตรหรือผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่อีก เพราะมันเพิ่มมูลค่าในตัวมันเอง คือ “เกิดขึ้นภายในหัวสมองมนุษย์ร่วมกัน” เรื่องนี้เป็นความจริง เช่น คนอีสานชอบดำดึกว่า “ไม่มีสมอง-หัวปึก-ปัญญาหางอึ่ง” เป็นต้น เช่น “ข้ามน้อย หัวมันปึกเต๊ะ... ครูปา” แต่ที่แย่น้อย “เขกหัวด้วย” โดยคิดว่า ระบบสมองมันจะได้กลับเข้าที่เข้าทาง ซ่อนี่ “อันตราย.. อาจจะปึกกว่าเก่าอีกก็ได้” แต่อย่างไรก็ตามในทางพระพุทธศาสนานั้น การพัฒนากระบวนการคิดเป็นเรื่องใหญ่ยิ่งในกระบวนการปฏิบัติธรรม ที่เข้าทำนองว่า “ความรู้คู่คุณธรรม” (ความรู้เฉยๆ โจรก็มีได้ แต่จรรยาบรรณ โจรไม่เป็นที่ยอมรับของคนดี) ให้พิจารณาถึง “พหุสตมืองค์ ๕” ดังนี้

“พหุสตมืองค์ ๕” หมายถึง คุณสมบัติที่ทำให้ควร ได้รับชื่อว่าเป็นพหุสต คือ ผู้ได้เรียนรู้มากหรือคงแก่เรียนได้แก่

- (๑) “พหุสุตฺตา” – ฟังมาก คือ ได้เล่าเรียนสดับฟังไว้มาก
- (๒) “ชตา” – จำได้ คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำความไว้มั่นยำ
- (๓) “วสา ปริจิตา” – คล่องปาก คือ ท่องบ่นหรือใช้พูดอยู่เสมอจนแคล่วคล่องจัดเจน
- (๔) “มนสา นุเปกฺขิตา” – พังซันใจ คือ ใส่ใจนึกคิดพิจารณาจนเจนาใจ นึกถึงครั้งใด ก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัด
- (๕) “ทิวฺฐิยา สุปฏิวิทฺธา” – ขบได้ด้วยทฤษฎี หรือ ทางตลอดคดีด้วยทิวฐิ คือ มีความเข้าใจลึกซึ้งมองเห็นประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา ทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล

ในบรรดาทักษะการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นคุณสมบัติสำคัญทั้งทางโลกและทางธรรม เพราะจะเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิด “สัมมาทิฐิ” ความเห็นที่ถูกต้อง ความเข้าใจที่ถูกต้อง หรือ ความนึกคิดที่ถูกต้อง (สัมมาสังกัปปะ) สำหรับทางโลก เรียกว่า “โลกียสัมมาทิฐิ” ส่วนในทางธรรม เรียกว่า “โลกุตตรสัมมาทิฐิ” ซึ่งจะเป็น “สัมมาทิฐิ ๕” ได้แก่

- (๑) “วิปัสสนาสัมมาทิฐิ” คือ พระตถาคตตรัสไว้ในคำนี้ว่า “ย่อมรู้มิจฉาทิฐิว่เป็นมิจฉาทิฐิ”
- (๒) “กัมมัสสกตาสัมมาทิฐิ” คือ พระตถาคตตรัสไว้ในคำนี้ว่า “ทานที่ให้แล้วมีผล”
- (๓) “มัลลสัมมาทิฐิ” คือ พระตถาคตตรัสไว้ในคำนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัมมาสังกัปปะ ย่อมเหมาะสำหรับผู้มีสัมมาทิฐิ”
- (๔) “ผลสัมมาทิฐิ” คือ พระตถาคตตรัสไว้ในคำนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัมมาสังกัปปะ ย่อมเหมาะสำหรับผู้มีสัมมาทิฐิ”
- (๕) “ปัจเจกชนสัมมาทิฐิ” คือ พระตถาคตตรัสไว้ในคำนี้ว่า “สัมมาญาณะ ย่อมพอเหมาะ”

ก่อนที่บุคคลจะพัฒนาตนให้ถึง “สัมมาทิฐิ ๕” ได้นั้น ก็เป็นเรื่องยากลำบากมากเหมือนกัน คือ ต้องมี
 สามารถที่จะบรรลุมานได้ ที่เรียกว่า “มาน ๔-รูปมาน ๔” ได้แก่ (๑) ปฐมมาน (๒) ทุติยมาน (๓) ตติยมาน
 (๔) จตุตถมาน โดยผู้เจริญมานต้องมุ่งให้ตนบรรลุถึง “จตุตถมาน” (อุเบกขา-เอกัคคตา) ให้ได้ ซึ่งอาจใช้
 เวลานานตามแต่ความสามารถของบุคคล ทำไมต้องพัฒนาให้ถึงมานในขั้นนี้ก่อน (ระดับรูปาวจรกุศลจิต
 แล้วค่อยเจริญเป็นอรุปาวจรกุศลจิต) เพราะรูปาวจรกุศลจิตนี้ ทำให้เริ่มเกิดฤทธิ์ปาฏิหาริย์ทางจิตได้ (สมถ
 พละ-เจโตวิมุตติ) และเริ่มทำให้เกิดปัญญาหยั่งรู้ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “วิชา ๓” ก่อนจะเข้าสู่การพัฒนา
 ปัญญาในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐานต่อไป ที่เรียกว่า “จตุตถมานมี ๑๓ ประเภท” (พระอภิธรรมปิฎก
 วิกังค เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 432-435 FILE 78) ดังนี้

- (๑) จตุตถมาน อันเป็น บาทแห่งมานทั้งปวง
- (๒) จตุตถมาน อันเป็น อธิวิธิ
- (๓) จตุตถมาน อันเป็น ทิพพโสตญาณ
- (๔) จตุตถมาน อันเป็น เจโตปริยญาณ
- (๕) จตุตถมาน อันเป็น ปุพเพนิวาสญาณ
- (๖) จตุตถมาน อันเป็น ทิพพจักขุญาณ
- (๗) จตุตถมาน อันเป็น ยถากัมมุปกตญาณ
- (๘) จตุตถมาน อันเป็น อนาคตังสญาณ
- (๙) จตุตถมาน อันเป็น อากาสาัญญายตนมาน
- (๑๐) จตุตถมาน อันเป็น วิญญาณ์ญายตนมาน
- (๑๑) จตุตถมาน อันเป็น อากิญจัญญายตนมาน
- (๑๒) จตุตถมาน อันเป็น เนวสัญญานาสัญญายตนมาน
- (๑๓) จตุตถมาน อันเป็น โลกุตตรจตุตถมาน

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า จาก ข้อ ๑ ถึง ข้อ ๑๒ นั้น เป็นเรื่องโดยเฉพาะ เกี่ยวกับ “สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-
 สัมมาสมาธิ” ซึ่งถือเป็นฝ่ายเจโตวิมุตติ ส่วนข้อ ๑๓ นั้น (จากข้อ ๑-๑๓ เป็นส่วนหนึ่งใน “จรณะ”) เป็นผล
 สืบเนื่องจากการเจริญวิปัสสนา ได้แก่ “อนุปัสสนา ๗-อนุปัสสนา ๑๐-ญาณ ๑๖-มหาวิปัสสนา ๑๘” ซึ่ง
 เกิดขึ้นในขณะจิตเป็น “จตุตถมานกุศลจิต” (สมาธิในวิปัสสนา-ญาณทัสสนะ-จิตตวิปัสสนาด้วย
 สติสัมปชัญญะ พร้อมด้วยความเพียรชอบและอุเบกขา) ในขณะเดียวกัน ก็จะเกิดลำดับการเจริญวิปัสสนา
 ด้วย “อนุปัสสนา ๗-อนุปัสสนา ๑๐-ญาณ ๑๖ (วิปัสสนาญาณ ๕)-มหาวิปัสสนา ๑๘” แต่อย่างลึกลับว่า “ความรู้
 แจ่ม-ความรู้วิเศษ-คุณวิเศษ” ย่อมเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่จิตบริสุทธิ์ด้วยสมาธิในมานที่ ๔ (อุเบกขา-
 เอกัคคตา) กับบาทวิถีของญาณ (ปริชาหยั่งรู้) ในวิปัสสนา (วิปัสสนาพละ-ปัญญาวิมุตติ) ที่เรียกว่า “วิชา
 ๓” ตามนัยแห่ง “วิชาและจรณะ” แต่ ข้อ ๑๓ “โลกุตตรจตุตถมาน” จะเกิดขึ้นควบกันกับ “โลกุตตรญาณ”
 ที่เรียกว่า “โลกุตตรธรรม ๕” ได้แก่ “อริยมรรค ๔-สามัญผล ๔-นิพพาน ๑” โดยที่ “โลกุตตรจตุตถมาน”

กับ “โลกุตตรญาณ” นั้น จะต้องปฏิสังขตเป็นหนึ่งเดียวกันภายใต้อำนาจแห่ง “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” อันถือเป็น “โลกุตตรธรรม ๓๗” เช่นกัน มิฉะนั้น ความตรัสรู้แห่งสัมโพธิระยอมไม่เกิดขึ้นได้ นอกจากนี้ ญาณในอันดับสุดท้ายแห่งกระบวนการตรัสรู้นั้น คือ “ปัจจบเวกขณญาณ” (ข้อ ๑๖ ในญาณ ๑๖ เป็นโลกิยญาณ) ซึ่ง “ผลญาณ – ปัจจบเวกขณญาณ” ถือเป็น “สัมมาญาณ” (ข้อ ๕ ในสัมมัตตะ ๑๐) ให้พิจารณาญาณนี้ ดังนี้

“ปัจจบเวกขณญาณ” หมายถึง ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวน คือ (๑) สํารวจฐัมมรรค (๒) สํารวจฐัมผล (๓) กิเลสที่ละแล้ว (๔) กิเลสที่เหลืออยู่ และ (๕) นิพพาน (ให้เปรียบเทียบกับ นิโรธ ๕) เว้นแต่ว่าพระอรหันต์ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยังเหลืออยู่ ซึ่งเมื่อรวมแล้วจะเกิด “ญาณทัสสนะ ๑๕ ประเภท” หรือ “ปัจจบเวกขณวิถี ๑๕ ประการ” โดยใช้ปัญญาหยั่งรู้และญาณทัสสนะทบทวนใน “มรรควิถี ๔-อริยมรรค ๔-มรรค ๔-มรรคญาณ” กับ “สํามัญผล ๔-ผล ๔-ผลญาณ” เป็นเกณฑ์ในการตรวจสอบ ได้แก่

ปัจจบเวกขณวิถี	มัลลวิถี	จำนวน
ปัจจบเวกขณวิถีที่เกิดภายหลัง	โศคาปัตติมัลลวิถี	มี ๕ ประการ
ปัจจบเวกขณวิถีที่เกิดภายหลัง	สกทาคามิมัลลวิถี	มี ๕ ประการ
ปัจจบเวกขณวิถีที่เกิดภายหลัง	อนาคามิมัลลวิถี	มี ๕ ประการ
ปัจจบเวกขณวิถีที่เกิดภายหลัง	อรหัตตมัลลวิถี	มี ๔ ประการ
รวม		๑๕ ประการ

แต่อย่างไรก็ตาม ขั้นตอนภายใน “ปัจจบเวกขณญาณ” นั้น ให้พิจารณาถึง “ญาณ ๓” อีกชุดหนึ่ง ดังนี้

“ญาณ ๓” หมายถึง ความหยั่งรู้-ปริชาหยั่งรู้ ได้แก่

- (๑) “ลัจจญาณ” หยั่งรู้ลัจจะ คือ ความหยั่งรู้ริยสังข์ ๔ แต่ละอย่างตามที่เป็นๆ ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา
- (๒) “กิจจญาณ” หยั่งรู้กิจ คือ ความหยั่งรู้กิจอันจะต้องทำในริยสังข์ ๔ แต่ละอย่างว่า ทุกข์ควรกำหนดครู้ ทุกขสมุทัยควรละเสีย ทุกขนิโรธควรทำให้แจ้ง ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาควรเจริญให้มาก
- (๓) “กตญาณ” หยั่งรู้การอันทำแล้ว คือ ความหยั่งรู้ว่ากิจอันจะต้องทำในริยสังข์ ๔ แต่ละอย่างนั้นได้ทำเสร็จแล้ว

“ญาณ ๓” ในหมวดนี้ เนื่องด้วย “อริยสัจ ๔” โดยเฉพาะ เรียกชื่อเต็มตามที่มาว่า “ญาณทัสสนะอันมี ปริวัฏฐ์ ๓” (ญาณทัสสนะมีรอบ ๓ หรือ ความหยั่งรู้หยั่งเห็นครบ ๓ รอบ หรือ ปริวัฏฐ์ ๓ แห่งญาณทัสสนะ) “ปริวัฏฐ์ ๓” หรือ “วนรอบ ๓” นี้ เป็นไปในอริยสัจทั้ง ๔ รวมเป็น ๑๒ ญาณทัสสนะนั้น จึงได้ชื่อว่า “มีอาการ ๑๒” พระผู้มีพระภาคทรงมีญาณทัสสนะตามเป็นจริงในอริยสัจ ๔ ครบวนรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ (ตีปริวัฏฐ์ ทวาทสาการ ขถาณุต ญาณทสสน) อย่างนี้แล้ว จึงปฏิญาณพระองค์ได้ว่าทรงบรรลุ “อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ” แล้ว ให้ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับ “กิจในอริยสัจ ๔” ดังนี้

“กิจในอริยสัจ ๔” หมายถึง หน้าที่อันจะพึงทำต่ออริยสัจ ๔ แต่ละอย่าง ข้อที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องและเสร็จสิ้นในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่าง จึงจะชื่อว่า “รู้อริยสัจหรือเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว” ได้แก่

- (๑) “ปริญญา” คือ การกำหนดรู้ เป็นกิจในทุกข์ ตามหลักว่า “ทุกข์ อริยสัจ ปริญญะย” ทุกข์ควรกำหนดรู้ คือ ควรศึกษาให้รู้จักให้เข้าใจชัดตามสภาพที่เป็นจริง ได้แก่ การทำความเข้าใจและกำหนดขอบเขตของปัญหา
- (๒) “ปหานะ” คือ การละ เป็นกิจในสมุทัย ตามหลักว่า “ทุกขสมุทโย อริยสัจ ปหาตพพ” สมุทัยควรละ คือ กำจัด ทำให้หมดสิ้นไป ได้แก่การแก้ไขกำจัดต้นตอของปัญหา
- (๓) “สังคิกิริยา” คือ การทำให้แจ้ง เป็นกิจในนิโรธ ตามหลักว่า “ทุกขนิโรโธ อริยสัจ สังคิกาดพพ” นิโรธควรทำให้แจ้ง คือ เข้าถึง หรือบรรลุ ได้แก่การเข้าถึงภาวะที่ปราศจากปัญหา บรรลุจุดหมายที่ต้องการ
- (๔) “ภาวนา” คือ การเจริญ เป็นกิจในมรรค ตามหลักว่า “ทุกขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสัจ ภาเวตพพ” มรรคควรเจริญ คือ ควรฝึกอบรม ลงมือปฏิบัติ กระทำตามวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมาย ได้แก่การลงมือแก้ปัญห

ในการแสดงอริยสัจ ก็ดี ในการปฏิบัติธรรมตามหลักอริยสัจ ก็ดี จะต้องให้อริยสัจแต่ละข้อ สัมพันธ์ตรงกันกับกิจแต่ละอย่าง จึงจะเป็นการแสดงและเป็นการปฏิบัติโดยชอบ ทั้งนี้วางเป็นหัวข้อได้ ดังนี้

- (๑) “ทุกข์-ทุกขอริยสัจ” เป็นขั้นแกลงปัญหาที่จะต้องทำความเข้าใจและรู้ขอบเขต = “ปริญญา”
- (๒) “สมุทัย-ทุกขสมุทัยอริยสัจ” เป็นขั้นวิเคราะห์และวินิจฉัยมูลเหตุของปัญหา ซึ่งจะต้องแก้ไขกำจัดให้หมดสิ้นไป = “ปหานะ”
- (๓) “นิโรธ-ทุกขนิโรธอริยสัจ” เป็นขั้นจับออกภาวะปราศจากปัญหา อันเป็นจุดหมายที่ต้องการ ให้เห็นว่าการแก้ปัญหานั้นเป็นไปได้ และจุดหมายนั้นควรเข้าถึง ซึ่งจะต้องทำให้สำเร็จ = “สังคิกิริยา”
- (๔) “มรรค-ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติอริยสัจ” เป็นขั้นกำหนดวิธีการ ขั้นตอน และรายละเอียดที่ต้องปฏิบัติในการลงมือแก้ปัญห = “ภาวนา”

หมายเหตุ: อนึ่ง ความสำเร็จในการปฏิบัติทั้งหมด พึงตรวจสอบด้วยหลัก “ญาณ ๓” ข้างต้นนั้น นอกจากนี้ให้พิจารณาเพิ่มเติมเกี่ยวกับ “ทักษะกระบวนการคิด ๗ ประการ” (เปรียบเทียบกับ “ปฏิภาณปฏิสัมภทา” ในระดับพระอรหันต์) ได้แก่ (๑) คิดวิจารณ์ญาณ (๒) คิดตัดสินใจ (๓) คิดแก้ปัญหา (๔) คิดวิจัย (๕) คิดริเริ่ม (๖) คิดสร้างสรรค์ และรวมทั้ง (๗) คิดประยุกต์ดัดแปลง-ต่อยอดองค์ความรู้ ปัญญาแห่งญาณทั้งหลายที่เกิดขึ้นในวิปัสสนาภูมินั้น เรียกว่า “ภาวนามยปัญญา” เมื่อบุคคลนั้น ได้ออกจากการเจริญวิปัสสนาแล้ว ปัญญาแห่งญาณทั้งหลายนั้น ย่อมสงเคราะห์ปัญญาอีก ๒ ประการ ได้แก่ (๑) “จินตามยปัญญา” (โยนิโสมนสิการ) กับ (๒) “สุตมยปัญญา” (ปรโตโมหะ) ให้เป็นกำลังแรงงานในภาวนาทั้งหลายอีกชั้นหนึ่ง รวมทั้งเป็นปัญญาที่ประเสริฐในสัมมาอาชีพตามอรรถภาพแห่งภูมิของตนได้

อย่างไรก็ตาม หลังจากผ่านขั้นตอนการเจริญ “ปัจจเวกขณะญาณ” (ยอมรับรู้ชัดในผลแห่งความสำเร็จนั้นเป็นจริงหรือไม่) ไปแล้ว จะเป็นการเจริญ “อสาวิกขยญาณ” ซึ่งถือเป็น “โลกุตตรญาณ” ในลำดับสุดท้ายของการเจริญวิปัสสนาภาวนา

“อสาวิกขยญาณ” (ข้อ ๓ ในญาณ ๓ หรือวิชา ๓ – ข้อ ๖ ในอภิญาญา ๖ – ข้อ ๘ ในวิชา ๘ – ข้อ ๑๐ ในทศพลญาณ) หมายถึง ความรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวะ ๑ ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ๑ ความตรัสรู้ ๑ คู่ข้ออ้างอิง ดังนี้

“วิชยาเถรีคาถา” = อันเป็นความรู้ที่พระพุทธเจ้าได้ ในปฐมยามแห่งราตรีนั้น ก็รู้ปุพเพนิวาสญาณ ในมัชฌิมยามแห่งราตรี ก็ชำระทิพยจักขุได้หมดจด ในปัจฉิมยามแห่งราตรีวันตรัสรู้ ก็ได้อสาวิกขยญาณ ทำลายกองแห่งความมืดอันปิดบังสัจจะทั้ง ๔ คือ ญาณนั้นกำจัดความมืดแล้วกระทำสัจจะให้แจ่มแจ้ง ที่รู้แล้วให้ปรากฏได้ (พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถา เล่ม ๒ ภาค ๔ - หน้า 271 FILR 54)

“พระสัพพัญญุตญาณ” ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า “โพธิ” เพราะประสงค์เอา “มหาโพธิ” จริงอยู่ “พระสัพพัญญุตญาณ” อันมี “อสาวิกขยญาณ” เป็นปทัฏฐาน และ “อสาวิกขยญาณ” อันมี “พระสัพพัญญุตญาณ” เป็นปทัฏฐาน ท่านกล่าวว่า “มหาโพธิ” (พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่ม ๕ ภาค ๓ - หน้า 35 FILE 74)

๕๕. อรรถกถา อาสวัภยญาณเทศ

ว่าด้วย อาสวัภยญาณ

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 148-149 FILE 68)

- (๑) คำว่า “จตุสญฺฐิยา อากาเรหิ” –ด้วยอาการ ๖๔ ความว่า ด้วยอาการแห่งอินทรีย์อย่างละ ๘ ที่เกิดในมรรค ผลหนึ่ง ๆ ทั้ง ๘ ในมรรคผลละ ๘ ละ ๘ จึงรวมเป็น ๖๔
- (๒) คำว่า “ติณฺณนุณฺ อิทฺธิยานํ” –อินทรีย์ ๓ ความว่า ในอินทรีย์ ๓ เหล่านี้คือ อนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์ อัญญินทรีย์ อัญญาตาวินทรีย์ (ดูเปรียบเทียบกับ อินทรีย์ ๒๒)
- (๓) คำว่า “วตฺถิภาวตา ปญฺญา” –ปัญญาคือความเป็นผู้มีความชำนาญ ความว่า ปัญญาอันเป็นไปแล้วโดย ความเป็นผู้มีความชำนาญ ปัญญาอันเป็นไปแล้วโดยความเป็นผู้มีความชำนาญ แห่งอัญญาตาวินทรีย์นั้น แหละด้วยอาการ ๘ ด้วยสามารถแห่งอินทรีย์ ๘ ในอรรถผล คำนี้พึงทราบที่ท่านกล่าวแล้ว เพราะวาม สำเร็จผลนั้นด้วยสามารถแห่งการสำเร็จเหตุ แม้เพราะความไม่มีในขณะแห่งอรรถมรรค
- (๔) บทว่า “อาสวานํ ขย ญาณํ” –ญาณในความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ความว่า **อรรถมรรคญาณอัน กระทำความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายอันตนมาเสียแล้ว** กล่าวคือ “อาสวัภยญาณ” ชื่อว่า “ปัญญา จักขุ” เพราะหมายความว่า เห็นสัจจะทั้ง ๔ ซึ่งพระองค์ตรัสหมายเอาว่า “จักขุ” ได้เกิดขึ้นแล้ว “ญาณ” ได้เกิดขึ้นแล้ว “ปัญญา” ได้เกิดขึ้นแล้ว “วิชชา” ได้เกิดขึ้นแล้ว “แสงสว่าง” ได้เกิดขึ้นแล้ว ในบทว่า “อนุตฺตรํ” ตรัสหมายถึง “ปัญญาจักขุ” ด้วยว่า “ปัญญาจักขุ” นั้น ชื่อว่า “อนุตฺตรํ” เพราะเป็น “อาสวัภย ญาณ” (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตก เล่ม ๑ ภาค ๔ - หน้าที่ 394 FILE 45) การเกิดขึ้น “อุป ปาทะ” เป็นที่เกิดขึ้น” แห่ง “**จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชชา-แสงสว่าง**” ด้วยอำนาจสามารถแห่ง “ยถาภูตญาณทัสสนะ” ที่สัมปยุตต์ด้วย

อาสวัภยญาณนิเทศ

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 1036-1040 FILE 68)

[๒๕๘] ปัญญาในความเป็นผู้มีความชำนาญในอินทรีย์ ๓ ประการ โดยอาการ ๖๔ เป็น “อาสวัภยญาณ” อย่างไร

“อินทรีย์ ๓” ประการเป็นไฉน คือ อนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์ ๑ อัญญินทรีย์ ๑ อัญญาตาวินทรีย์ ๑

“อนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์” ย่อมถึงฐานะเท่าไร “อัญญินทรีย์” ย่อมถึงฐานะเท่าไร “อัญญาตาวินทรีย์” ย่อมถึงฐานะเท่าไร “อนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์” ย่อมถึงฐานะ ๑ คือ โสคาปัตติมรรค “อัญญินทรีย์” ย่อมถึง ฐานะ ๖ คือ โสคาปัตติผล สกทาคามิมรรค สกทาคามิผล อนาคามิมรรค อนาคามิผล อรรถมรรค ๑ “อัญญา ตาวินทรีย์” ย่อมถึงฐานะ ๑ คือ อรรถผล

(๑) โสดาปัตติมรรค

[๒๕๕] “ในขณะโสดาปัตติมรรค” ด้วยอรรถว่า “อัญญาตัญญูสมามิตินทรีย์” ซึ่งมีอินทรีย์ ๘ ประการ ดังนี้ (๑) “สัทธินทรีย์” ซึ่งมีความน้อมใจเชื่อเป็นบริวาร (๒) “วิริยอินทรีย์” มีการระคองไว้เป็นบริวาร (๓) “สติอินทรีย์” มีความตั้งมั่นเป็นบริวาร (๔) “สมาธิอินทรีย์” มีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นบริวาร (๕) “ปัญญาอินทรีย์” มีความเห็นเป็นบริวาร (๖) “มณินทรีย์” มีความรู้แจ้งเป็นบริวาร (๗) “โสมนัสสอินทรีย์” มีความยินดีเป็นบริวาร (๘) “ชีวิตินทรีย์” มีความเป็นอธิบดี ในความสืบทอดที่กำลังเป็นไป เป็นบริวาร

ธรรมทั้งหลายที่เกิด “ในขณะโสดาปัตติมรรค” นอกจากรูปซึ่งมีจิตเป็นสมุฏฐาน เป็น กุศล ทั้งหมดนั้นแลล้วนไม่มีอาสวะ เป็นธรรมเครื่องนำออก เป็นธรรมเครื่องให้ถึงความไม่สังสม เป็นโลกุตระ มินิพพานเป็นอารมณ์ “ในขณะโสดาปัตติมรรค” นั้น “อัญญาตัญญูสมามิตินทรีย์” มีอินทรีย์ ๘ ประการนี้ ซึ่งมีสหชาติธรรมเป็นบริวาร มีธรรมอื่นๆ เป็นบริวาร มีธรรมที่อาศัยกันเป็นบริวาร มีธรรมที่ประกอบกันเป็นบริวาร เป็นสหระต เกิดร่วมกัน เกี่ยวข้องกัน ประกอบด้วยกันธรรมเหล่านั้นแล เป็นอาการและเป็นบริวารของ “อัญญาตัญญูสมามิตินทรีย์” นั้น

(๒) โสดาปัตติผล

[๒๖๐] “ในขณะโสดาปัตติผล” ด้วยอรรถว่า “อัญญาอินทรีย์” ซึ่งมีอินทรีย์ ๘ ประการ ดังนี้ (๑) “สัทธินทรีย์” ซึ่งมีความน้อมใจเชื่อเป็นบริวาร (๒) “วิริยอินทรีย์” มีการระคองไว้เป็นบริวาร (๓) “สติอินทรีย์” มีความตั้งมั่นเป็นบริวาร (๔) “สมาธิอินทรีย์” มีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นบริวาร (๕) “ปัญญาอินทรีย์” มีความเห็นเป็นบริวาร (๖) “มณินทรีย์” มีความรู้แจ้งเป็นบริวาร (๗) “โสมนัสสอินทรีย์” มีความยินดีเป็นบริวาร (๘) “ชีวิตินทรีย์” มีความเป็นอธิบดี ในความสืบทอดที่กำลังเป็นไป เป็นบริวาร

ธรรมทั้งหลายที่เกิด “ในขณะโสดาปัตติผล” ทั้งหมดนั้นแล เป็น อภัยกถุค นอกจากรูปที่มีจิตเป็นสมุฏฐานล้วนไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตระ มินิพพานเป็นอารมณ์ “ในขณะโสดาปัตติผล” นั้น “อัญญาอินทรีย์” มีอินทรีย์ ๘ ประการนี้ ซึ่งมีสหชาติธรรมเป็นบริวาร มีธรรมอื่นๆ เป็นบริวาร มีธรรมที่อาศัยกันเป็นบริวาร มีธรรมที่ประกอบกันเป็นบริวาร เป็นสหระต เกิดร่วมกัน เกี่ยวข้องกัน ประกอบด้วยกันธรรมเหล่านั้นแล เป็นอาการและเป็นบริวารของ “อัญญาอินทรีย์” นั้น

(๓) สกทาคามิมรรค

[๒๖๑] “ในขณะสกทาคามิมรรค” ด้วยอรรถว่า “อัญญุทริย์” ซึ่งมีอินทริย์ ๘ ประการ ดังนี้ (๑) “สัททริย์” ซึ่งมีความน้อมใจเชื่อเป็นบริวาร (๒) “วิริยทริย์” มีการประคองไว้เป็นบริวาร (๓) “สตินทริย์” มีความตั้งมั่นเป็นบริวาร (๔) “สมาธินทริย์” มีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นบริวาร (๕) “ปัญญาทริย์” มีความเห็นเป็นบริวาร (๖) “มโนมทริย์” มีความรู้แจ้งเป็นบริวาร (๗) “โสมนัสสินทริย์” มีความยินดีเป็นบริวาร (๘) “จิตินทริย์” มีความเป็นอธิบดี ในความสืบต่อที่กำลังเป็นไป เป็นบริวาร

ธรรมทั้งหลายที่เกิด “ในขณะสกทาคามิมรรค” นอกจากรูปซึ่งมีจิตเป็นสมุฏฐาน เป็น กุศล ทั้งหมดนั้นแล ล้วนไม่มีอาสวะ เป็นธรรมเครื่องนำออก เป็นธรรมเครื่องให้ถึงความไม่ตั้งสม เป็นโลกุตระ มินิพพานเป็น อารมณฺ์ “ในขณะสกทาคามิมรรค” นั้น “อัญญุทริย์” มีอินทริย์ ๘ ประการนี้ ซึ่งมีสหชาติธรรมเป็นบริวาร มี ธรรมอื่นๆ เป็นบริวาร มีธรรมที่อาศัยกันเป็นบริวาร มีธรรมที่ประกอบกันเป็นบริวาร เป็นสหรคต เกิด ร่วมกัน เกี่ยวข้องกัน ประกอบด้วยกันธรรมเหล่านั้นแล เป็นอาการและเป็นบริวารของ “อัญญุทริย์” นั้น

(๔) สกทาคามิผล

“ในขณะสกทาคามิผล” ด้วยอรรถว่า “อัญญุทริย์” ซึ่งมีอินทริย์ ๘ ประการ ดังนี้ (๑) “สัททริย์” ซึ่งมีความน้อมใจเชื่อเป็นบริวาร (๒) “วิริยทริย์” มีการประคองไว้เป็นบริวาร (๓) “สตินทริย์” มีความตั้งมั่น เป็นบริวาร (๔) “สมาธินทริย์” มีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นบริวาร (๕) “ปัญญาทริย์” มีความเห็นเป็นบริวาร (๖) “มโนมทริย์” มีความรู้แจ้งเป็นบริวาร (๗) “โสมนัสสินทริย์” มีความยินดีเป็นบริวาร (๘) “จิตินทริย์” มีความ เป็นอธิบดี ในความสืบต่อที่กำลังเป็นไป เป็นบริวาร

ธรรมทั้งหลายที่เกิด “ในขณะสกทาคามิผล” ทั้งหมดนั้นแล เป็น อัปยากฤต นอกจากรูปที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน ล้วนไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตระ มินิพพานเป็นอารมณฺ์ “ในขณะสกทาคามิผล” นั้น “อัญญุทริย์” มีอินทริย์ ๘ ประการนี้ ซึ่งมีสหชาติธรรมเป็นบริวาร มีธรรมอื่นๆ เป็นบริวาร มีธรรมที่อาศัยกันเป็นบริวาร มีธรรมที่ ประกอบกันเป็นบริวาร เป็นสหรคต เกิดร่วมกัน เกี่ยวข้องกัน ประกอบด้วยกันธรรมเหล่านั้นแล เป็นอาการ และเป็นบริวารของ “อัญญุทริย์” นั้น

(๕) อนาคามิมรรค

“ในขณะอนาคามิมรรค” ด้วยอรรถว่า “อัญญนทริย์” ซึ่งมีอินทริย์ ๘ ประการ ดังนี้ (๑) “สัทนทริย์” ซึ่งมีความน้อมใจเชื่อเป็นบริวาร (๒) “วิริยนทริย์” มีการประคองไว้เป็นบริวาร (๓) “สตินทริย์” มีความตั้งมั่นเป็นบริวาร (๔) “สมาธินทริย์” มีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นบริวาร (๕) “ปัญญาญนทริย์” มีความเห็นเป็นบริวาร (๖) “มณินทริย์” มีความรู้แจ้งเป็นบริวาร (๗) “โสมนัสสตินทริย์” มีความยินดีเป็นบริวาร (๘) “ชีวิตินทริย์” มีความเป็นอธิบดี ในความสืบทอดที่กำลังเป็นไป เป็นบริวาร

ธรรมทั้งหลายที่เกิด “ในขณะอนาคามิมรรค” นอกจากรูปซึ่งมีจิตเป็นสมุฏฐาน เป็น กุศล ทั้งหมดนั้นแล ล้วนไม่มีอาสวะ เป็นธรรมเครื่องนำออก เป็นธรรมเครื่องให้ถึงความไม่สังสม เป็นโลกุตระ มณีพยานเป็น อารมณฺ์ “ในขณะอนาคามิมรรค” นั้น “อัญญนทริย์” มีอินทริย์ ๘ ประการนี้ ซึ่งมีสหชาตธรรมเป็นบริวาร มีธรรมอื่นๆ เป็นบริวาร มีธรรมที่อาศัยกันเป็นบริวาร มีธรรมที่ประกอบกันเป็นบริวาร เป็นสหรคต เกิดร่วมกัน เกี่ยวข้องกัน ประกอบด้วยกันธรรมเหล่านั้นแล เป็นอาการและเป็นบริวารของ “อัญญนทริย์” นั้น

(๖) อนาคามิผล

“ในขณะอนาคามิผล” ด้วยอรรถว่า “อัญญนทริย์” ซึ่งมีอินทริย์ ๘ ประการ ดังนี้ (๑) “สัทนทริย์” ซึ่งมีความน้อมใจเชื่อเป็นบริวาร (๒) “วิริยนทริย์” มีการประคองไว้เป็นบริวาร (๓) “สตินทริย์” มีความตั้งมั่นเป็นบริวาร (๔) “สมาธินทริย์” มีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นบริวาร (๕) “ปัญญาญนทริย์” มีความเห็นเป็นบริวาร (๖) “มณินทริย์” มีความรู้แจ้งเป็นบริวาร (๗) “โสมนัสสตินทริย์” มีความยินดีเป็นบริวาร (๘) “ชีวิตินทริย์” มีความเป็นอธิบดี ในความสืบทอดที่กำลังเป็นไป เป็นบริวาร

ธรรมทั้งหลายที่เกิด “ในขณะอนาคามิผล” ทั้งหมดนั้นแล เป็น อภัยกถุต นอกจากรูปที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน ล้วนไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตระ มณีพยานเป็นอารมณฺ์ “ในขณะอนาคามิผล” นั้น “อัญญนทริย์” มีอินทริย์ ๘ ประการนี้ ซึ่งมีสหชาตธรรมเป็นบริวาร มีธรรมอื่นๆ เป็นบริวาร มีธรรมที่อาศัยกันเป็นบริวาร มีธรรมที่ประกอบกันเป็นบริวาร เป็นสหรคต เกิดร่วมกัน เกี่ยวข้องกัน ประกอบด้วยกันธรรมเหล่านั้นแล เป็นอาการ และเป็นบริวารของ “อัญญนทริย์” นั้น

(๗) อรหัตมรรค

“ในขณะอรหัตมรรค” ด้วยอรรถว่า “อัญญินทรีย์” ซึ่งมีอินทรีย์ ๘ ประการ ดังนี้ (๑) “สัทธินทรีย์” ซึ่งมีความน้อมใจเชื่อเป็นบริวาร (๒) “วิริยินทรีย์” มีการประคองไว้เป็นบริวาร (๓) “สตินทรีย์” มีความตั้งมั่นเป็นบริวาร (๔) “สมาธินทรีย์” มีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นบริวาร (๕) “ปัญญินทรีย์” มีความเห็นเป็นบริวาร (๖) “มณินทรีย์” มีความรู้แจ้งเป็นบริวาร (๗) “โสมนัสสตินทรีย์” มีความยินดีเป็นบริวาร (๘) “ชีวิตินทรีย์” มีความเป็นอริบดี ในความสืบต่อที่กำลังเป็นไป เป็นบริวาร

ธรรมทั้งหลายที่เกิด “ในขณะอรหัตมรรค” นอกจากรูปซึ่งมีจิตเป็นสมุฏฐาน เป็น กุศล ทั้งหมดนั้นแล ล้วนไม่มีอาสวะ เป็นธรรมเครื่องนำออก เป็นธรรมเครื่องให้ถึงความไม่สังสม เป็น โลกุตระ มีนิพพานเป็นอารมณ์ “ในขณะอรหัตมรรค” นั้น “อัญญินทรีย์” มีอินทรีย์ ๘ ประการนี้ ซึ่งมีสหชาตธรรมเป็นบริวาร มีธรรมอื่นๆ เป็นบริวาร มีธรรมที่อาศัยกันเป็นบริวาร มีธรรมที่ประกอบกันเป็นบริวาร เป็นสหระต เกิดร่วมกัน เกี่ยวข้องกัน ประกอบด้วยกันธรรมเหล่านั้นแล เป็นอาการและเป็นบริวารของ “อัญญินทรีย์” นั้น

(๘) อรหัตผล

[๒๖๒] “ในขณะอรหัตผล” ด้วยอรรถว่า “อัญญาตาวิณทรีย์” ซึ่งมีอินทรีย์ ๘ ประการ ดังนี้ (๑) “สัทธินทรีย์” ซึ่งมีความน้อมใจเชื่อเป็นบริวาร (๒) “วิริยินทรีย์” มีการประคองไว้เป็นบริวาร (๓) “สตินทรีย์” มีความตั้งมั่นเป็นบริวาร (๔) “สมาธินทรีย์” มีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นบริวาร (๕) “ปัญญินทรีย์” มีความเห็นเป็นบริวาร (๖) “มณินทรีย์” มีความรู้แจ้งเป็นบริวาร (๗) “โสมนัสสตินทรีย์” มีความยินดีเป็นบริวาร (๘) “ชีวิตินทรีย์” มีความเป็นอริบดี ในความสืบต่อที่กำลังเป็นไป เป็นบริวาร

ธรรมทั้งหลายที่เกิด “ในขณะอรหัตผล” ทั้งหมดนั้นแล เป็น อัปยาภุคต นอกจากรูปที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน ล้วนไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตระ มีนิพพานเป็นอารมณ์ “ในขณะอรหัตผล” นั้น “อัญญาตาวิณทรีย์” มีอินทรีย์ ๘ ประการนี้ ซึ่งมีสหชาตธรรมเป็นบริวาร มีธรรมอื่นๆ เป็นบริวาร มีธรรมที่อาศัยกันเป็นบริวาร มีธรรมที่ประกอบกันเป็นบริวาร เป็นสหระต เกิดร่วมกัน เกี่ยวข้องกัน ประกอบด้วยกันธรรมเหล่านั้นแล เป็นอาการ และเป็นบริวารของ “อัญญาตาวิณทรีย์” นั้น

“อินทรีย์ ๘” หมวดเหล่านี้ รวมเป็น “อาการ ๖๔” ด้วยประการฉะนี้

[๒๖๓] คำว่า “อาสวะ” ความว่า อาสวะเหล่านั้นเป็นไฉน
อาสวะเหล่านั้น คือ “กามาสวะ-ภวาสวะ-ทัญญาสวะ-อวิชชาสวะ”

อาสวะเหล่านั้นย่อมสิ้นไป ณ ที่ไหน

- (๑) “ทัญญาสวะ” ทั้งสิ้น “กามาสวะ-ภวาสวะ-อวิชชาสวะ” อันเป็นเหตุให้ไปสู่อบาย ย่อมสิ้นไป เพราะ “โศคาปัตติมรรค” อาสวะเหล่านี้ ย่อมสิ้นไปในขณะโศคาปัตติมรรคนี้
- (๒) “กามาสวะ” ส่วนหยาบๆ “ภวาสวะ-อวิชชาสวะ” ซึ่งตั้งอยู่ร่วมกันกับ “กามาสวะ” นั้น ย่อมสิ้นไป เพราะ “สททาคามิมรรค” อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะสททาคามิมรรคนี้
- (๓) “กามาสวะ” ทั้งสิ้น “ภวาสวะ-อวิชชาสวะ” ซึ่งตั้งอยู่ร่วมกันกับ “กามาสวะ” นั้น ย่อมสิ้นไป เพราะ “อนาคามิมรรค” อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะอนาคามิมรรคนี้
- (๔) “ภวาสวะ-อวิชชาสวะ” ทั้งสิ้น ย่อมสิ้นไป เพราะ “อรหัตมรรค” อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะอรหัตมรรคนี้

ชื่อว่า “ญาณ” เพราะอรรถว่า *รู้ธรรม* นั้น ชื่อว่า “ปัญญา” เพราะอรรถว่า *รู้ชัด* เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “**ปัญญาในความเป็นผู้มีความชำนาญ ในอินทรีย์ ๓ ประการ โดยอาการ ๖๔**” เป็น “อาสวักขยญาณ”

จบอาสวักขยญาณ -----

กล่าวโดยสรุป “อาสวักขยญาณ” นั้น จะเกิดขึ้นถัดต่อจาก “อริยมรรค ๔-สามัญผล ๔” ในแต่ละขั้นที่บุคคลได้บรรลุแล้ว ซึ่งต้องประกอบด้วย “สัมมāvāyama-sammāsati-sammāsamaṇi” (จตุตถญาณ) โดยปัญญาวิปัสสนานั้น เป็น “โลกุตตรญาณ: มรรคญาณ ๔-ผลญาณ ๔” แต่อย่าลืมว่า “อริยมรรค ๔-สามัญผล ๔” อันถือเป็น “โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ” นั่นคือ (๑) “มัลลสัมมาทิฏฐิ” (ข้อ ๓ ในสัมมาทิฏฐิ ๕) คือ ความเห็นอันถูกต้องตามเป็นจริงแห่งอริยสัจจ์ กับ (๒) “ผลสัมมาทิฏฐิ” (ข้อ ๓ ในสัมมาทิฏฐิ ๕) คือ ความเห็นอันถูกต้องตามเป็นจริงแห่งอริยสัจจ์ เช่นกัน ซึ่งปัญญาแห่งการหยั่งรู้ทั้งหมดนี้ เกิดขึ้นหลังจาก “กระบวนการทูปขันธ ๕” ที่เรียกว่า “วิปัสสนาญาณ ๘-ฐานคามินีปฎิปทาญาณ” (ข้อ ๔-๑๒ ในญาณ ๑๖) คือ ปัญญาหยั่งรู้เพื่อออกจากสังขารทั้งหลายและให้เข้าถึงอริยมรรค ให้พิจารณาลำดับการกำจัด “อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข” ในเบื้องต้น ก่อนถึงความตรัสรู้อริยสัจจ์ ๔ ในโลกุตตรภูมิ ดังนี้

“วิปัสสนาญาณ ๕”

- (๑) “อุทฺทัพพยานุปัสสนาญาณ” คือ ญาณตามเห็นความเกิดและความดับแห่งนามรูป
- (๒) “กัณฺหาณุปัสสนาญาณ” คือ ญาณตามเห็นจำเพาะความดับเด่นขึ้นมา
- (๓) “ภยตฺถุปัฏฺฐานญาณ” คือ ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว
- (๔) “อาทีนวานุปัสสนาญาณ” คือ ญาณคำนึงเห็นโทษ
- (๕) “นิพพิทานุปัสสนาญาณ” คือ ญาณคำนึงเห็นด้วยความหน่าย
- (๖) “มูญฺยจิตฺตัมมตญาณ” คือ ญาณหยั่งรู้อันให้ใครจะพ้นไปเสีย
- (๗) “ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ” คือ ญาณอันพิจารณาทบทวนเพื่อจะหาทาง
- (๘) “สังขารุเปกขาญาณ” คือ ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร
- (๙) “ตัจฺจานุโลมิกญาณ” คือ ญาณเป็นไปโดยควรแก่การหยั่งรู้อริยตัจจ์

เมื่อทบทวนขั้นที่ ๕ แยกได้แล้ว ละกำจัดได้แล้ว ก็จะข้ามจาก “ปุณฺณ-อันธปุณฺณ” ไปสู่ “อริยบุคคล” โดยอาศัยสามารถแห่ง “โคตรภูญาณ” (ข้อ ๑๓ ในญาณ ๑๖) ไปสู่ “มรรคญาณ-ผลญาณ” (ข้อ ๑๔-๑๕ ในญาณ ๑๖) ในประเด็นที่ “ผู้ปฏิบัติเสียดิ” นั้น เกิดขึ้น ก่อน “วิปัสสนาญาณ ๕” คือ เกิดขึ้นระหว่าง “สัมมสนญาณ” (ข้อ ๑ ในญาณ ๑๖) กับ “อุทฺทัพพยานุปัสสนาญาณ” (ข้อ ๔ ในญาณ ๑๖ และ ข้อ ๑ ในวิปัสสนาญาณ ๕) นั่นคือ ไม่มีสัมปชัญญะที่พิจารณาเห็นนามรูปแห่งขั้นที่ ๕ โดยไตรลักษณ์ อันเป็น “สามัญลักษณ์ะ” ได้แก่ “อนิจฺจตา-ทุกขตา-อนัตตตา” ก่อนที่จะพิจารณาเห็นความเกิดและความดับแห่งนามรูปจริงๆ ถ้าจะพิจารณาให้ลึกละเอียดยิ่งขึ้น คือ (๑) เห็นเหตุปัจจัยแห่งทุกข์ และ (๒) การดับเหตุแห่งทุกข์ได้ หรืออาจจะกล่าวได้ว่า ยังไม่เกิดการเห็นอันยอดเยี่ยม “ทัตฺตนาณุตตริยะะ” คือ เกิดปัญญาเห็นธรรม ที่ได้บรรลุถึง “ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักขุ” ดังนี้

“ยงฺกิญฺจิ สมุทฺยธมฺ สัพพนตํ นิโรธธมฺมุนฺติ”

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหลายมีความดับไปเป็นธรรมดา

ฉะนั้น ลำดับการเกิดความสำคัญผิดในธรรมนั้น จะเกิดขึ้นหลังจากเจริญรูปฌานได้แล้ว ถ้าให้จิตบริสุทธิ์อย่างแท้จริงนั้น คือ จิตปราศจากนิรวรณ ชื่อว่า “จิตประภัสสร” จิตจะเป็นสมาธิตั้งมั่นแน่นแน่ “เอกัคคตา” ในขั้น “จตุตถฌาน-ฌานที่ ๔” ที่สหระคด้วย “อุเบกขา” ในการบรรลุฌานจากขั้นที่ ๑-๓ นั้น

- (๑) “ปฐมฌาน-ฌานที่ ๑” มีองค์ ๕ คือ วิตก-ตริก วิจาร-ตรอง ปีติ-อิมใจ สุข-สบายใจ เอกัคคตา-จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง
- (๒) “ทุติยฌาน-ฌานที่ ๒” มีองค์ ๓ คือ ปีติ-สุข-เอกัคคตา
- (๓) “ตติยฌาน-ฌานที่ ๓” มีองค์ ๒ คือ สุข-เอกัคคตา

ฉะนั้น ให้สังเกตว่า “ปฐมฌาน-ฌานที่ ๑” มีกิเลส (อารมณ์แห่งกรรมฐานนั้นๆ) อยู่ถึง ๕ อย่าง (๑) วิตก-ตริก (๒) วิจารณ์-ตรอง (๓) ปีติ-อิ่มใจ (๔) สุข-สบายใจ (๕) เอกัคคตา-จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง เพราะเป็นแค่การระงับได้ชั่วคราวขณะทรงอยู่ในฌานขั้นนั้นๆ คือ ยังไม่ถึงขั้น ตัดขาดกับลมหายใจเข้าลมหายใจออก (สุขเวทนา กับ ทุกขเวทนา) ซึ่งจะตัดขาดได้ต้องเป็น “จตุตถฌาน-ฌานที่ ๔” (อุเบกขา-เอกัคคตา) อันเป็น “สมาธิที่บริสุทธิ์” อย่างแท้จริง และทำให้ “สติ-สัมปชัญญะ” ที่บริสุทธิ์อย่างแท้จริงเช่นกัน จนวางจิตเฉยเป็นกลางกับอารมณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นๆ ที่เรียกว่า “อุเบกขา” แต่บางคนปฏิบัติเจริญฌานไม่แน่นอน ไม่มั่นคง ขึ้นๆ ลงๆ ไม่ฉลาดเชี่ยวชาญจริง (วสี) เมื่อฐานของจิตยังไม่มั่นคง ปฏิบัติผิดๆ ถูกๆ (มีทิฏฐิสูง) ย่อมเป็นผู้มีทิฏฐิถือผิดเป็นสำคัญ เป็นพวกวัตถุนิยม นั่นคือ “สักกายทิฏฐิ-ภวตัณห” (ข้อ ๑ ในสังโยชน์ ๑๐) คือ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน ความเห็นเป็นเหตุถือตัวตน เช่น เห็นรูปเป็นตน เห็นเวทนาเป็นตน เป็นต้น สรุปลุคท้าย ย่อมมีความเห็นเป็นถือผิด คือ “มิจฉาทิฏฐิ” อย่าลืมนะว่า ในการเจริญภาวนากรรมฐานนั้น เป็นเรื่องจิตนิยม เป็นนามธรรมขั้นสูงที่ประกอบด้วยปัญญาเพื่อความหลุดพ้น ไม่ใช่เพื่อความมีตัวมีตน อันเป็นสิ่งไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข์เพราะแปรปรวน (ทุกข์) และไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา) เมื่อวิธิมันผิดตั้งแต่แรกเริ่มนั้น เมื่อก้าวไปสู่ภาคปฏิบัติคือ “สมถะ-วิปัสสนา” ที่เน้นการปล่อยวาง การไม่ถือมั่นยึดมั่นในนามรูปแห่งขั้นทั้ง ๕ มันก็เลยสวนทางกันไปหมด “ไม่บ้า... ก็ต้องสงสัยจะบ้า” เพราะคนพวกนี้ เวลาตอนที่ท้องถึงจะพูดไม่รู้เรื่อง (พูดภาษาเทพ คือ มีน้ำเสียงเหมือนเสียงพวกเด็กหรือกุมารทอง - ผู้สันตศีลกรณบอกว่าไม่มีจริง คิดเอาเองเพื่อสร้างสถานการณ์ความไม่สงบเพื่อให้คนเชื่อ) สุดท้ายกลับไปสู่ “ยุคทาส” อีกเช่นเดิม ทั้งที่ประเทศไทยปลดปล่อยทาสไปแล้วตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ที่เรียกว่า “ทาสเหล่าเทพ-ทาสผีวิญญูณ” เรียกให้ มีระดับมากขึ้นว่า “ร่างทรง-คนมืองค์” (แต่อย่าเป็นร่างทรงพวกสัตว์เลื้อยก็แล้วกัน นี่กรรมหนัก) ในคราวนี้ การเกิดจิตวิปัสสนา จิตวิปริต เสียสติ ในขณะที่เจริญกรรมฐานเกิดขึ้นอย่างไรนั้น “ผู้ที่มีปัญญาเท่านั้นที่แก้ไข สถานการณ์ทางจิตนี้ได้” ในความเป็นจริง คือ “จิตไม่สงบ-จิตฟุ้งซ่าน-จิตไม่ประกอบด้วยปัญญา” (มีทรมปัญญา) ในบางคน เห็นกันอยู่ดีๆ ใส่ชุดขาวไปปฏิบัติธรรม พอบ่อยๆ เข้า กลายเป็นร่างทรงไป ก็มีเช่นกัน อาการลักษณะทางจิตดังกล่าวนี้ เกิดจากขาดการเรียนรู้ที่แท้จริง ไม่ได้สร้างกุศลกรรมที่ถูกทาง ไม่มีผู้รู้ที่เป็น กัลยาณมิตรที่แท้จริง จึงเดินผิดทางอันไม่ใช่ “มัชฌิมาปฏิปทา” ที่พระพุทธองค์ทรงชี้แนะไว้ดีแล้ว

ดังนั้น จิตที่สหระคด้วยกิเลสตัณหาที่ฝังไว้ลึกๆ ในพื้นจิตอันเป็นสันดาน ย่อมแสดงผลออกมา คือ “อภิชฌา” คือ *เพ่งเล็งอยากได้ของเขา* ก็คือ “โลภะ-ราคะ” คือ *ความละโมภ-ความกำหนด-ความใคร่* แต่จริงๆ แล้ว เรียกว่า “อาสวะ ๔” หมายถึง กิเลสที่หมักหมมหรือคองอยู่ในสันดาน ไหลซึมซ่านไปย้อมจิตต์เมื่อประสบอารมณ์ต่างๆ ได้แก่ “กามาสวะ-ภวาสวะ-ทิฏฐาสวะ-อวิชชาสวะ” คำว่า “อารมณ์” ในที่นี้ หมายถึง (๑) สมณนิมิตในสมาธิแห่งฌานอันเป็นญาณทัสสนะ กับ (๒) วิปัสสนานิมิตในญาณที่กำลังวิปัสสนาอยู่นั้นเป็น ตัวปัญญา ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นนั้น ด้านทดสอบนี้จะเกิดขึ้นระหว่าง “สัมมสนญาณ” (ข้อ ๓ ในญาณ ๑๖) กับ “อุท্থัพพยานุปัสสนาญาณ” (ข้อ ๔ ในญาณ ๑๖ และ ข้อ ๑ ในวิปัสสนาญาณ ๕) ซึ่งเป็นการทดสอบกำลังของสติปัญญา (สติสัมปชัญญะ) ถ้าสติไม่ดีสติสัมปชัญญะวินแห้ว ก็ต้องพบกับวิบากกรรมของตนไป

เพราะเตรียมตัวมาไม่ดีพอ หรือครูฝึกขาดประสบการณ์ ที่มักชอบถาม “เห็นอะไรแล้วยัง... ฮี” เป็นต้น ซึ่งเท่ากับเป็นการเร่งให้ผู้เจริญสมาธิวิปัสสนาเข้าเขตบ้ำมากขึ้น เช่น บางคนอาจตอบว่า “เห็นพ่อเห็นแม่ชาติที่แล้ว” เป็นต้น แต่ถ้าบอกว่า “เห็นพระอภัยมณี...” แบบนี้ ก็ไม่ต้องพิสูจน์ต่อ ตัวใครตัวมัน คิดว่า เคล็ดลับที่ไม่ลับ คือ อย่าไปอยากเห็นอะไรเลยคิดว่า เห็นมันก็ดีกว่าเห็น ได้ยินก็ดีกว่าได้ยิน ได้กลิ่นก็ดีกว่าได้กลิ่น กายสัมผัสก็ดีกว่ากายสัมผัส ไปนึกคิดก็ดีกว่าไปนึกคิด มันไม่มีอะไร (ยึดเอาไว้สติปัญญา ๔) เพราะฉะนั้นถึงเวลามันเป็นเอง แล้วจะเจียบสงบวิเวกไปเอง ไม่ฟังชาน สำคัญผิดในธรรมทั้งหลาย ที่เรียกว่า “วิปัสสนูปกิเลส ๑๐” ดังนี้

“วิปัสสนูปกิเลส ๑๐” หมายถึง (๑) อุปกิเลสแห่งวิปัสสนา (๒) สภาวะที่ทำให้วิปัสสนามัวหมองข้องขัดสภาพน่าชื่นชม ซึ่งเกิดแก่ผู้เจริญวิปัสสนาในขั้นที่เป็นวิปัสสนาอย่างอ่อน (ตรุณวิปัสสนา) แต่กลายเป็นโทษเครื่องเศร้าหมองแห่งวิปัสสนา โดยทำให้เข้าใจผิดว่าตนบรรลุมรรคผลแล้ว จึงชะงักหยุดเสีย ไม่ดำเนินก้าวหน้าต่อไปในวิปัสสนาญาณ ได้แก่

- (๑) “โอภาส” คือ แสงสว่าง แสงสุกใสผุดผ่อง
- (๒) “ปีติ” คือ ความอิมใจปลาบปลื้มเต็มไปทั้งตัว
- (๓) “ญาณ” คือ ความรู้ที่คมชัด
- (๔) “ปัสสัทธิ” คือ ความสงบเย็นกายใจ
- (๕) “สุข” คือ ความสุขล้ำขั้นทั่วทั้งตัวที่ประณีตอย่างยิ่ง
- (๖) “อิริโมกษ์” คือ ศรัทธาแรงกล้าที่ทำให้ใจผ่องใสอย่างยิ่ง
- (๗) “ปัสคากะ” คือ ความเพียรที่พอดี
- (๘) “อุปัสฐาน” คือ สติชัด
- (๙) “อุเบกขา” คือ ความวางจิตเป็นกลางที่ลงตัวสนิท
- (๑๐) “นิกันติ” คือ ความติดใจพอใจ

เมื่อวิปัสสนูปกิเลสเกิดขึ้น เพราะผู้ปฏิบัติธรรมทุกคนต้องเผชิญอย่างแน่นอน มีแนวทางแก้ไข ดังนี้

- (๑) ผู้ปฏิบัติที่มีปัญญาน้อย จะฟังชานเขวไปและเกิดกิเลสอื่นๆ ตามมาด้วย
- (๒) ผู้ปฏิบัติที่มีปัญญาปานกลาง ก็ฟังชานเขวไป แม้จะไม่เกิดกิเลสอื่นๆ แต่จะสำคัญผิด
- (๓) ผู้ปฏิบัติที่มีปัญญาคมกล้า ถึงจะฟังชานเขวไป แต่จะละความสำคัญผิดได้ และเจริญวิปัสสนาต่อไป
- (๔) ส่วนผู้ปฏิบัติที่มีปัญญาคมกล้ามาก จะไม่ฟังชานเขวไปเลย แต่จะเจริญวิปัสสนาก้าวต่อไป

อนึ่ง วิปัสสนูปกิเลสทั้ง ๑๐ ประการ อันเป็นเหตุทำให้เสียสติ เรียกว่า “**ธรรมุชฉัจ-ธัมมุตถัจจะ**” ดังนี้

“**ธรรมุชฉัจ-ธัมมุตถัจจะ**” หมายถึง ความฟุ้งซ่านด้วยสำคัญคิดในธรรม คือ ความฟุ้งซ่านเนื่องจากเกิดวิปัสสนูปกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น แล้วสำคัญคิดว่า “**ตนบรรลุธรรม คือ มรรค ผล นิพพาน**” จิตก็เลยคลาดเขวออกไปเพราะความฟุ้งซ่านนั้น ไม่เกิดปัญญาที่จะเห็นไตรลักษณ์ได้จริง

แต่อย่างไรก็ตาม วิธีปฏิบัติในเรื่องนี้ คือ เมื่อ “**วิปัสสนูปกิเลส**” อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ฟังรู้เท่าทันด้วย “**ปัญญา**” ตามเป็นจริงว่า สภาวะนี้ (เช่นว่าโอภาส) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา มันเป็นของไม่เที่ยง เกิดมีขึ้นตามเหตุปัจจัย แล้วก็จะต้องดับสิ้นไป เป็นต้น เมื่อรู้เท่าทัน ก็ไม่หวั่นไหวไม่ฟุ้งไปตามมัน คือ กำหนดได้ว่า “**มันไม่ใช่มรรค ไม่ใช่ทาง**” แต่วิปัสสนาที่พ้นจาก “**วิปัสสนูปกิเลส**” เหล่านี้ ซึ่งดำเนินไปตามวิถีนั่นแหละ “**เป็นมรรคเป็นทางที่ถูกต้อง**” แต่อย่างไรก็ตาม การฝึกฝน “**อนุปัสสนา ๗**” จะทำให้เกิดปัญญา ๗ ประการ ดังนี้

- (๑) “**อนิจจานุปัสสนา**” คือ พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “**ชวนปัญญา**” (ปัญญาเร็ว) ให้บริบูรณ์
- (๒) “**ทุกขานุปัสสนา**” คือ พิจารณาเห็นสภาพแห่งทุกข์ ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “**นิพเพธิกปัญญา**” (ปัญญาทำลายกิเลส) ให้บริบูรณ์
- (๓) “**อนัตตานุปัสสนา**” คือ พิจารณาเห็นความไม่มีตัวตน ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “**มหาปัญญา**” (ปัญญามาก) ให้บริบูรณ์
- (๔) “**นิพพิทานุปัสสนา**” คือ พิจารณาเห็นความเบื่อหน่าย ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “**ติกขปัญญา**” (ปัญญาคมกล้า) ให้บริบูรณ์
- (๕) “**วิราถานุปัสสนา**” คือ พิจารณาเห็นความคลายกำหนดในราคะ ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “**วิมุตปัญญา**” (ปัญญากว้างขวาง) ให้บริบูรณ์
- (๖) “**นิโรธานุปัสสนา**” คือ การพิจารณาเห็นความดับแห่งสมุทัยโดยความเป็นเหตุเกิด ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “**คัมภีรปัญญา**” (ปัญญาลึกซึ้ง) ให้บริบูรณ์
- (๗) “**ปฐินิสตักคานุปัสสนา**” คือ พิจารณาความถ่อมมันตั้งไว้ด้วยความถ่อมผิยิตมัน ซึ่งบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “**อัสสามันตปัญญา**” (ปัญญาไม่ไกล) ให้บริบูรณ์
- (๘) “**อัสสามันตปัญญา**” (ปัญญาไม่ไกล) คือ บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “**ปฐีสัมภิตา ๔**” (ปัญญาแตกฉาน) ให้บริบูรณ์
- (๙) “**ปฐีสัมภิตา ๔**” (ปัญญาแตกฉาน) คือ บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “**ปฐุปัญญา**” (ปัญญาแน่นหนา) ให้บริบูรณ์
- (๑๐) “**ปฐุปัญญา**” (ปัญญาแน่นหนา) คือ บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยัง “**ทาสปัญญา**” (ปัญญาร่าเริง) ให้บริบูรณ์

กล่าวโดยสรุป “อนุปัสสนา ๗” สามารถต่อยอดให้เกิดปัญญา ๑๐ ประการ ได้ ดังนี้

- (๑) “ชวนปัญญา” คือ ปัญญาเร็ว
- (๒) “นิพเพชิกปัญญา” คือ ปัญญาทำลายกิเลส
- (๓) “มหาปัญญา” คือ ปัญญามาก
- (๔) “ติกขปัญญา” คือ ปัญญาคมกล้า
- (๕) “วิบูลปัญญา” คือ ปัญญากว้างขวาง
- (๖) “คัมภีรปัญญา” คือ ปัญญาลึกซึ้ง
- (๗) “อัสตมันตปัญญา” คือ ปัญญาไม่ไกล
- (๘) “ปฏิสัมภิทาปัญญา” คือ ปัญญาแตกฉาน
- (๙) “ปูลุปัญญา” คือ ปัญญาแน่นหนา
- (๑๐) “หาสปัญญา” คือ ปัญญาร่าเริง

เมื่อเปรียบเทียบปัญญาสามัญทางโลก ที่เรียกว่า “ทักษะลักษณะการคิด” มี ๕ ประการ ดังนี้

- (๑) “คิดคล่อง” คือ การคิดให้ได้ข้อมูลจำนวนมากอย่างรวดเร็ว
- (๒) “คิดหลากหลาย” คือ การคิดให้ได้ข้อมูลหลายประเภท
- (๓) “คิดละเอียด” คือ การคิดให้ได้ข้อมูลที่เป็นรายละเอียดของสิ่งที่ต้องการคิด
- (๔) “คิดชัดเจน” คือ การคิดที่ผู้คิดรู้ว่าตนรู้และไม่รู้อะไร และสงสัยอะไรในเรื่องที่คิด
- (๕) “คิดอย่างมีเหตุผล” คือ การใช้หลักเหตุผลในการคิดพิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง
- (๖) “คิดถูกทาง” คือ การคิดที่ทำให้ได้ความคิดที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และเป็นประโยชน์ระยะยาว
- (๗) “คิดกว้าง” คือ การคิดโดยพิจารณาทุกแง่มุมถึงองค์ประกอบต่างๆ ในเครือข่ายอย่างครอบคลุม
- (๘) “คิดลึกซึ้ง” คือ การคิดที่ทำให้เข้าใจความซับซ้อนของโครงสร้างและระบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ
- (๙) “คิดไกล” คือ การคิดที่ทำให้สามารถอธิบายเหตุการณ์ในอนาคตได้ในเชิงทำนายหรือพยากรณ์

ในเมื่อเจริญภาวนา (สมถะ-วิปัสสนา) แล้ว ย่อมเกิดปัญญารุ่งขึ้นแน่นอน ขอให้ประพฤติปฏิบัติให้ถูกทาง อย่าไปหลงในอิทธิฤทธิ์เล็กๆ น้อยๆ เช่น ชอบทำตัวเป็นหมอดูเทวดา เลี้ยงชีพหลอกเขากิน ทั้งที่ “ญาณทัสสนะ” อยู่แค่ “ปฐมฌาน-ฌานที่ ๑” หรือ “ทุติยฌาน-ฌานที่ ๒” โดยเฉพาะพวกช่างทรงพาเจริญแน่กับผู้ที่หลงใหลขาดสติ และทั้งร่างทรงกับผู้ที่มาสวมตัวกำลังกัน ก็คงเสียดสีไปพร้อมๆ กัน จาก ๒ คน ก็กลายเป็นกลุ่ม จากกลุ่มกลายเป็นชุมชน จากชุมชนกลายเป็นหมู่บ้าน จนกลายเป็นระดับประเทศและระดับโลก ก็ได้ (สามัคคีโอง) พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนให้เชื่อในเรื่อง “กฎแห่งกรรม” กับ “กฎกรรมของสัตว์” ที่สรุปง่ายๆ ว่า “ทำดียอมได้ดี” กับ “ทำชั่วยอมได้ชั่ว” ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นกับการกระทำของตนและคณะ

ในเรื่องการสำคัญผิดในธรรมทำให้เสียสตินี้ ไม่ใช่เรื่องที่จะมองผ่านไปง่ายๆ ทั้งหมดเกิดจาก “ความไม่รู้จริงแห่งวิชา” ไม่ศึกษาพระธรรมให้แตกฉานอย่างแท้จริง บกพร่องในคุณสมบัติแห่งความเป็นพหูสูต ของเดินคิดสวนทางกับหลัก “มัชฌิมาปฏิปทา-อริยมรรคมีองค์ ๘” และประการสำคัญ “ไม่ละอายและเกรงกลัวต่อบาป” (พวกนี้หน้ามีน-อสังขี-เดียรถีย์) แทนที่จะเป็น (๑) “หิริ” คือ ความละอายบาป-ละอายใจต่อการทำความชั่ว และ (๒) “โอตตปัสสะ” คือ ความกลัวบาป-เกรงกลัวต่อความชั่ว ฉะนั้น บรรดากลุ่ม “ชนผู้หลงทิศหลงทาง” เหล่านี้ แม้จะมีโอกาสได้เจอกับพระธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วก็ตาม ก็มักปฏิบัติสวนทางกับคำสอนพระพุทธองค์เสมอ “มามีด-ก็กลับมีด” จะพบกับความเจริญได้ยาก มักศรัทธาในปาฏิหาริย์เพื่อนำไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนในทางทุจริต โดยเฉพาะบางคน มีกำลังสามารถในการสนธิกำลังกับพวกเทพหรือพญานาค เป็นต้น จึงมีจริตไปในเชิงไสยศาสตร์ ได้แก่ “อิทธิปาฏิหาริย์” คือ แสดงฤทธิ์ได้เป็นอศจรรย หรือมีจริตไปในเชิงโหราศาสตร์ ได้แก่ “อาเทศนาปาฏิหาริย์” คือ การทายใจ รอบรู้กระบวนการของจิตจนสามารถกำหนดอาการที่หมายเล็กน้อยแล้วบอกสภาพจิต ความคิด อุปนิสัย ได้ถูกต้องเป็นอศจรรย แต่ไม่ใช่เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวงตามคำสอนของพระพุทธองค์ เพื่อพิสูจน์คำสอนทั้งหลายเป็นจริง ได้แก่ “อนุศาสน์ปาฏิหาริย์” หมายถึง ปาฏิหาริย์คืออนุศาสน์ คำสอนเป็นจริง สอนให้เห็นจริง นำไปปฏิบัติได้ผลสมจริง เป็นอศจรรย ชนิดนี้เห็นแล้วก็เฉยไว้ “วิปัสสนูปกิเลสทั้งหลายไม่ใช่ทางแห่งอริยมรรค” ถ้าจะให้เสียสติเป็นบ้า ก็คงไม่บ้าเสียสติ เพราะมันเสียเวลาเปล่าๆ แทนที่จะพากันค้นคว้าให้ถึงแก่นแท้พระศาสนา กลับพากันชอบกระพี้ของพระสัทธรรมปลอม ชอบจริงๆ เพราะไม่ได้ใช้ปัญญามากนัก พระพุทธศาสนาสอนไม่ให้คิดมากๆ จะฟุ้งซ่าน คิดทีละน้อยมากขึ้นทีละนิด ให้จิตแจ่มใส ดังหลวงปู่ทา จารุขัมโม กล่าวไว้ว่า “รู้อยู่ที่ใจ คุยอยู่ที่ใจ เห็นอยู่ที่ใจ ฟังอยู่ที่ใจ กำหนดอยู่ที่ใจ ให้เห็นความแจ้ง ความสว่าง ความสงบ ขึ้นในใจ” ทุกสิ่งทุกอย่างมีใจเป็นประธาน แล้วยังจะพากันคิดออกนอกกลุ่มนอกทางกันอีก ไม่เรียกว่า “ผลวิบากกรรม” แล้วจะเรียกว่าอะไรกัน “อย่าปึกหลายเดื่อะ...” ด้วยประการฉะนี้.

